

www.e-rara.ch

**Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis presbyteri, Opera quae
hactenus reperiri potuerunt omnia**

**Tertullianus, Quintus Septimius Florens
Parisiis, 1608**

Stiftung der Werke von C.G.Jung, Zürich

Shelf Mark: Online

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-11127>

Q. Septimii Florentis Tertul. adversus Iudaeos liber.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

A Atque adeo ex predictis concludi, legem nouam superuenturam; id itaque quarendum, an expectetur noua legis lator, an vero iam venerit.

Venisse autem, primum ex prophetis commonstrari de regno eius super Gentes, eoque aeterno.

Deinde ex temporibus natiuitatis, Ducis Christi, & Passionis, & exterminij Ierusalem à Daniele predictis.

Quinetiam predictionibus varijs, quibus à Prophetis nunciata est Christi natiuitas.

Item ex ijs quæ de Passione Christi in cruce predicta sunt & figuris eiusdem.

Rursum ex cladis Ierusalem predictione, non modo per Daniele, sed & per Ezechielem prophetam.

Insuper & repetitione quorundam scripturæ sacræ locorum de Gentium ad Christum conuersione.

Denique præscriptione aliarum scripturarum, & quibus iam venisse conuincitur.

Postremo ex abundantia erroris Iudeorum conuinci, ex secundo Christi aduentu in sublimitate post priorem illum in humilitate; circa quem illi decepti sunt, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate fuisse venturum.

Ceterum præterquam quod libro tertio aduersus Marcionem iisdem penè verbis repetit Tertullianus non nihil fuit, quæ hic contractius tractet, unde eiusdem utrumque Auctoris nemo dubitare possit; & quod B. Cyp. libris duobus prioribus Testimoniorum ad Quirinum aduersus Iudeos, hunc ita sit imitatus librum, ut multa decerpserit; similiter Iulianus Pomerius lib. tribus contra Iudeos. Certe Eusebius in Chronico sententiam Tertulliani de Natiuitate Christi ex hoc libro nominatim recenset, & Pomerius in librum sumptum, ac B. Hieronymus bonam 9. capituli partem suo in Daniele Commentario transcripserunt. Disertis item verbis scripti huius meminerunt Vincentius Lirinensis, Abbas Trithemius, & Politianus, locis supra citatis, antequam prælo committeretur à Rhenano Qui & secundam castigationem edidit ex Gorziensi codice, additis aliquot scolijs; verum quod quum in Britannico codice Lelandi non haberetur, à Gelenio non sit recognitus, nondum pristinam faciem receperat. Quare & nobis in eo recurando laborandum fuit, ad quod subsidio fuerunt MS. Vaticanum vnum libri istius, & duo libri tertij aduersus Marcionem exemplaria; item dictus B. Hieronymi Commentarius, & loci aliquot à Latinio utrobique obseruati: uti ex nostris Adnotationibus videre est.

VII.
VIII.
IX.
X.
XI.
XII.
XIII.
XIV.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVL. ADVERSVS IVDÆOS LIBER.

PROXIME¹ accidit, disputatio habita est Christiano & profelyto Iudæo. Alter-
nis vicibus contentioso fuit uterque diem in vesperam traxerunt. Obstrepenti-
bus etiam quibusdam spectantibus singulorum, nubilo quodam veritas obum-
brabatur. Placuit ergo quod per concentum disputationis minus plenè potuit di-
lucidari, inspicere curiosius, & lectionis stylo quæstiones retractatas terminare.
Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit
hinc prærogatiuam, quod sibi² vindicare Dei legem instituerit homo ex gen-
tibus, nec de profapia Israël itum Iudæus. Hoc enim fat esse, posse gentes admitti ad Dei legem, ne
Israël adhuc superbiat, quod gentes velut stillicidium situlæ, aut puluis ex area deputentur. Quan-
quam habeamus ipsum Deum idoneum pollicitatorem, & fidelem sponso-
rem, qui Abraham promi-
serat, quod in semine eius benedicerentur nationes terræ, & quod ex utero Rebeckæ duo populi &
duæ gentes essent processuræ: utique Iudæorum, id est Israël, & gentium, id est noster. Uterque ergo
populus & gens est appellatus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiæ sibi quis audeat defen-
dere. Duos etenim populos & duas gentes processuras ex vnius sceminae utero Deus destinauit, nec
discreuit gratiam in nominis appellatione, sed in partus editione: ut qui prior esset de utero proces-
surus, minori subiceretur, id est posteriori. Sic namque ad Rebeccam Deus locutus est, dicēs: Duæ
gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, &
maior seruiet minori. Itaque cum populus seu gens Iudæorum anterior sit tēpore, & maior per gra-
tiam primæ dignationis in lege, noster verò minor ætate temporum de Rebecca, de duobus popu-
lis, intelligitur id posse in ultimo seculi spatio adeptus notitiā diuinæ miserationis, procul dubio
secundum edictum diuinæ locutionis, prior maior populus, id est Iudaicus, seruiat necesse est minori;
& minor populus, id est Christianus, superet maiorem.⁴ Nam & secundum memorias populus Iu-
dæorum, id est antiquior, derelicto Deo, idolis seruiuit, & diuinitate abrelicta simulachris fuit dedi-
tus, dicente populo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus scemina-
rū & annulis virorū aurū fuisset igne conflātū, & processisset eis bubulū caput, huic figmēto vniuer-
sus Israël abrelicto Deo honorē dederūt, dicētes: Hi sūt Dei qui nos eiecerūt de terra Ægypti. Sic
nāq; posteriorib⁵ tēporib⁶, quib⁷ reges eis imperabāt, & cum Hieroboā vacas aureas & lucos cole-
bant, & Bahali se mancipabant: unde probatur eos semper idololatriæ crimine reos designatos ex
instrumento diuinarum scripturarum. Noster vero populus minor, id est posterior, relictis
idolis quibus antē deferuebat, ad eundem Deum conuersus est, à quo Israël, ut supra memorauim⁸,
abscesserat. sic namque populus minor, id est posterior, populum maiorem superauit, dum

CAP. I.

Rom. 3.
Isai. 40.
Gen. 22.
Gen. 25.

Ibid.

Exod. 32.

3 Reg. 12.
Judic. 2.

- II. „ gratiam diuinæ dignationis consequitur, à qua Israël est repudiatus. [⁶ Igitur gadum conferamus, **D**
 „ & summam quæstionis ipsius certis lineis determinemus. Cur etenim Deus vniuersitatis conditor,
 „ mundi totius gubernator, hominis plasmator, vniuersarum gentium sator, legem per Moysen vni
 „ populo dedisse credatur, & non omnibus gentibus attribuisse dicatur? Nisi enim omnibus eam de-
 „ disset, nullo pacto ad eam etiam profelytos ex gentibus accessum habere permetteret. sed vt con-
 „ gruit bonitati Dei & æquitati ipsius, vtpotè plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandem
 „ legem dedit, quam certis & statutis temporibus obseruari præcepit, quando voluit, & per quos vo-
 „ luit, & sicut voluit. Namque in principio mundi, ipsi Adæ & Eux legem dedit, ne de fructu arboris
 „ plātata in medio paradisi ederent: quod si cōtrā fecissent, morte morerentur. quæ lex eis sufficeret, si
 „ esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta cōdita recognoscimus, quæ postea pul-
 „ lulauerunt data per Moysen, id est, Diliges dominum Deum tuum de toto corde tuo, & ex tota a-
 „ nima tua tua. & ⁷ Diliges proximum tibi tanquam te. & Non occides, non mœchaberis, non
 „ fraudaueris, falsum testimonium non dices. Honora patrem tuum & matrem, & alienum non con-
 „ cupisces. Primordialis lex est enim data Adæ & Eux in paradiso, quasi matrix omnium præcepto-
 „ rū Dei. Denique si dominum Deum suum dilexissent, contra præceptum eius non fecissent: si pro-
 „ ximum diligerent, id est semetipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semetipsos
 „ homicidium non commisissent, excidendo de immortalitate, faciendo contra Dei præceptum. à
 „ furto quoque abstinuissent, & de fructu arboris clām non degustassent, nec à conspectu domini Dei
 „ nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum assēueranti diabolo participes efficerentur cre-
 „ dendo ei quod similes Deo essent futuri. Atque ita nec Deum offendissent vt patrem, qui eos deli-
 „ mo terræ quasi ex vtero matris figurauerat. Si alienum non concupiscent, de fructu illicito non gu-
 „ stassent. Igitur hac generali & primordiali Dei lege, quam in arboris fructu obseruari Deus sanxerat,
 „ omnia præcepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus, quæ suis temporibus ædita **E**
 „ germinauerunt? Eiusdem est enim postea docere legem, qui antè præmiserat præceptum: quoniam
 „ & ipsius est erudire postea, qui antè iustos formare instituerat. Quid enim mirum, si is auget disci-
 „ plinam qui instituit, si is perficit qui cœpit? Denique ante legem Moyfi scriptam in tabulis lapideis,
 „ legem fuisse contendo nō scriptā, quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus custodiebatur. Nā vn-
 „ de Noë iustus inuentus, si non illum naturalis legis iustitia præcedebat? vnde Abraham amicus Dei
 „ deputatus, si non de æquitate & iustitia legis naturalis? vnde Melchisedech sacerdos Dei summi nū-
 „ cupatus, si non ante Leuiticæ legis sacerdotium Leuitæ fuerunt, qui sacrificia Deo offerebant? sic
 „ enim post superscriptos patriarchas data lex est Moyfi, eo tempore posteaquam ab Ægypto excessē-
 „ runt, post intervallum multorum temporū & spacia. Denique post quadraginta & triginta annos
 „ Abrahæ data est lex. Vnde intelligimus Dei legem etiam ante Moysen, ⁸ nec in Coreb tantum, aut
 „ in Sina & in cremo primū in pardiso, post patriarchis, atque ita & Iudæis certis temporibus reforma-
 „ tam; vt non iam ad Moyfi legem ita attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem,
 „ quam certo tempore Deus & gentibus exhibuit, & repromissam per prophetas in melius reforma-
 „ uit, & præmonuit futurā, vt sicuti certo tēpore data est lex per Moysen, ita temporaliter obseruata &
 „ custodita credatur. Nec adimamus hanc Dei potestatem pro temporum conditione legis præcepta
 „ reformantē, in hominis salutem. Denique, qui contendit & sabbatum adhuc obseruandum quasi sa-
 „ lutis medelam, & circūcisionem octauī diei propter mortis comminationem; doceat in præteritum
 „ iustos sabbatizasse, aut circūcidisse, & sic amicos Dei effectos. Nam si circūcisio purgat hominem,
 „ Deus Adam incircuncisum cūm faceret, cur eum non circuncidit, vel postea quā deliquit, si pur-
 „ gat circūcisio? Certē in paradiso constituens eum incircuncisum, colonum paradisi præfecit. Igi-
 „ tur cū neque circuncisum, neque sabbatizantem Deus Adam instituerit, consequenter quoque so- **F**
 „ bolem eius Abel offerentem sibi sacrificia, incircuncisum, nec sabbatizantem laudauit, accepto ferēs
 „ quæ offerebat in simplicitate cordis, & reprobans sacrificium fratris Cain, eius qui quod offerebat,
 „ non rectē diuidebat. Noë quoque incircuncisum Deus, sed & non sabbatizantem de diluuiο libera-
 „ uit. nam & Enoch iustissimum non circuncisum; nec sabbatizantem de hoc mūdo trāstulit, qui nec-
 „ dum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus, iam nobis ostendēret, nos quoque sine legis onere
 „ Moyfi, Deo posse placere. Melchisedech quoque summi Dei sacerdos incircuncisus; & non sabbat-
 „ izans, ad sacerdotium Dei allectus est. Et probatus Loth frater Abrahæ; quod pro meritis iustitiæ
 „ sine legis obseruatione de Sodomitarū incendio sit liberatus. [⁹ Sed Abraham, inquit; circuncisus
 „ est. Sed antè Deo placuit quā circuncideretur; nec tamen sabbatizauit. Acceperat enim circun-
 „ cisionem; sed quæ esset in signum temporis illius, non in salutis prærogatiuam. Denique sequentes
 „ patriarchæ incircuncisi fuerunt, vt Melchisedech, vt qui ipsi Abrahæ iam circunciso reuertenti de
 „ prælio, panem & vinum obtulit incircuncisus. Sed & filius, inquit, Moyfi tum ab angelo præfocatus
 „ fuisset, si non Seffora mater eius calculo præputium infantis circuncidisset. Vnde, inquit, cir-
 „ cuncisionis maximum periculum est, si præputium carnis quis non circunciderit. Et idē si salu-
 „ tem circūcisio omni modo adfert, etiā ipse Moyses in filio suo non intermisisset, quo minus octaua
 „ die circuncideret eū, quando constet Sefforā coactā ab Angelo id fecisse in itinere. Consideremus
 „ itaque

- A itaque quod non potuerit vnius infantis coacta circuncisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens Deus quod hanc circuncisionem in signum, non in salutem esset daturus populo Israël, idcirco filium Moyse ducis futuri instigat circuncidi, ut quum cœpisset per eum populo dare præceptum circuncisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in ducis filium iam celebratum. Dari enim habebat circuncisio, sed in signum: vnde Israël in nouissimo tempore dignosci haberet, quādo secundum sua merita in sanctā ciuitatem ingredi prohiberetur, secundum verba prophetarum dicentium: Terra vestra deserta, ciuitates vestrae igni exustae, regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent & deserta & subuersa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Et ideò subsequens sermo prophetae exprobrat eis dicens: Filios generavi, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et iterū: Et si extenderitis manus, auertā faciē meā à vobis; & si multiplicaueritis preces, nō exaudiam vos. Manus enim vestrae sanguine plenae sunt. Et iterū: Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, filij scelerati, dereliquistis Deum, & in indignationem misistis sanctum Israël. Hæc igitur Dei prouidentia fuit, dandi circuncisionem Israël in signum, vnde dignosci posset, cum adueniret tempus, quo meritis suis supra dictis in Ierusalem admitti prohiberetur: quod & quia futurum erat, nunciabatur, & quia factum videmus, recognoscimus. Sicut ergo circuncisio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta est in signum populo contumaci, ita spiritalis circuncisio est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia: Innouate vobis nouitatē, & nolite feminare in spinis. Circūcidimini Deo, & circūcidite præputiū cordis vestri.¹⁰ Et alio loco dicit: Ecce enim dies veniūt, dicit Dominus, & disponam domui Iuda, & domui Iacob testamentū nouum, non tale quale iam dedi patribus eorum, in die quo eos eduxi de terrā Ægypti.
- B Vnde intelligimus & priorem circuncisionem tunc datam cessaturam, & nouam legem non talem qualem iam dederat patribus processuram, annunciari, sicut Esaïas prædicauit dicens: Quod, in nouissimis diebus manifestus futurus esset mons Domini, & domus Dei " super vertices montium: & exaltabitur, inquit, super colles, venient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob; non in Esau prioris filij, sed in Iacob sequentis, id est populi nostri, cuius mons Christus est sine manibus concidentium præcisus, implens omnem terram, apud Daniele ostensus. Denique ex hac domo Dei Iacob, etiam legem nouam processuram sequentibus verbis annunciat Esaïas dicens: De Sion enim exiet lex, & verbum Domini ex Ierusalē, & iudicabit inter gentes, id est inter eos qui ex gentibus sumus vocati: & concident, inquit, gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non accipiet gens super gentem gladium, & iam non discant præliari. Igitur intelliguntur alij quā nos, qui noua lege edocti ista obseruamus, obliterata veteri lege, cuius abolitionem futuram actus ipse demonstrat. Nam vetus lex ultione gladij se vindicabat, & oculus pro oculo eruebat, & vindictam iniuriæ retribuebat. Noua autem lex clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiatorum & lancearum ad tranquillitatem conuertebat, & belli pristina in æmulo legis, & " hostis executionem in pacificos actus arandæ & colendæ terræ reformabat. Igitur, sicut supra ostendimus, quod vetus lex & circuncisio carnalis cessatura pronunciata est, ita & nouæ legis, & spiritalis circuncisionis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non noueram, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, prophetae annunciauerunt. Quis autem populus qui Deum ignorabat, nisi noster, qui retrò Deum nesciebamus? & quis in auditu auris obediuit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad Deum conuersi sumus? Nam Israël qui Deo fuerat cognitus, quique ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & " per Erythræum pelagum transuectus est, quique in eremo manna cibatus quadraginta annis, ad instar æternitatis redactus, nec humanis passionibus contaminatus, aut seculi huius cibis pastus, sed Angelorum panibus manna cibatus, satisque beneficijs Deo obligatus, Domini & Dei sui oblitus est, dicens ad Aaron: Fac nobis deos qui nos præcedant. Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Ægypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit, nescimus. Et ideò nos, qui non populus Dei retrò, facti sumus populus eius accipiendo nouam legem supra dictam, & nouam circuncisionem antè prædictam. [¹⁴ Sequitur itaque, ut quatenus circuncisionis carnalis, & legis veteris abolitio ¹⁵ expuncta suis temporibus demonstratur, ita sabbati quoque obseruatio temporalis fuisse demonstratur. Dicunt enim Iudæi, quod à primordio sanctificauerit Deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quæ fecit, & inde etiam Moysen dixisse ad populum: Memento diem sabbatorū sanctificare eum. Omne opus seruile non facietis in eo, præterquam quod ad animam pertinet. Vnde nos intelligimus magis sabbatizare nos ab omni opere seruii semper debere, & nō tantum septimo quoque die, sed per omne tempus. Ac per hoc querendum nobis, quod sabbatum nos Deus vellet custodire. Nam sabbatum æternum, & sabbatum temporale scripturæ designant. Dicit enim Esaïas propheta: Sabbata vestra odit anima mea. Et alio loco dicit: Sabbata mea profana stis. Vnde dinoscimus, sabbatum temporale esse humanum & sabbatum æternum censeri diuinum, de quo per Esaïam prædicat: Et erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & veniet omnis caro adorare in Ierusalem, dicit Dominus. Quod

intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens, adorare in Ierusalem venit Deum patrem, per Iesum Christum filium eius, ¹⁶ sicut per Prophetam prædicatum est: Ecce profelyti per me ad te ibunt. Sic igitur ante hoc sabbatum temporale, erat & sabbatum æternum præostensum & prædictum, quomodo & ante circuncisionem carnalem fuit & spiritalis circuncisio præostensa. Denique doceant, sicuti iam præloquuti sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam Deo sanctam offerentem, sabbati religione placuisse, aut Enoch translatus, sabbati cultorem fuisse, aut Noë arcæ fabricatorem propter diluuium immensum, sabbatum obseruasse, aut Abraham in obseruatione sabbati, Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudæi, ex quo hoc præceptum datum est per Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestum est itaque non æternum, nec spiritale, sed temporale fuisse præceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeo non in vacatione sabbati, id est, diei septimi, hæc solennitas celebranda est, ut Iesus Naue suo tempore, quo Hiericho ciuitatem debellabat, præceptum sibi à Deo diceret, uti populo mādaret, ut sacerdotes arcæ testamēti Dei septē diebus circumferrent in circuitu ciuitatis: atq; ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerent muri ciuitatis. Quod ita factum est, & finito spatio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifeste ostēditur, in numero istorū dierū septem incurrisse diem sabbati. Septē enim dies vndecūque initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes sint operati, sed & in ore gladij præda facta sit ciuitas ab omni populo Israël. Nec dubium est opus seruile eos operatos, cum prædas belli agerent ex Dei præcepto. ¹⁷ Nam & temporibus Machabæorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & ¹⁸ hostes Allophylos expugnauerunt, legemque paternam ad pristinum vitæ statum pugnando sabbatis reuocauerunt. Nec putem aliam legem eos defendisse, nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse præscriptum. Vnde manifestum est ad tempus & præsentis causæ necessitatem conualuisse, ut non ad perpetui temporis obseruationem huiusmodi legem eis Deus antè dedisset. [¹⁹ Sic & sacrificia terrenarum oblationum, & spiritalium sacrificiorum prædicta ostendimus. Et quidem à primordio maioris filij, id est Israël, terrena fuisse in Cain præostensa sacrificia: & minoris filij Abel, id est populi nostri, sacrificia diuersa demonstrata. Namque maior natu Cain de fructu terræ obtulit munera Deo: minor verò filius Abel de fructu ouium suarum. Respexit Deus in Abel & in munera eius; in Cain autem & in munera eius non respexit & dixit Deus ad Cain: Quare concidit vultus tuus, quoniā si rectē quidē offeras, non rectē autem diuidas, peccasti, quiesce. Ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis eius. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in campum. & abiit cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Iesus ad Cain: Vbi est Abel frater tuus? Et dixit: Nescio. Nunquid custos fratris mei sum ego? Et dixit ei Deus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra quæ aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui. ²⁰ Gemens & tremens eris super terram. Et dixit Cain ad Dominum: Maius delictum meum, quā ut remittatur mihi, & ejicies me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terram, & omnis qui me inuenit, occidet. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia præostensa iam nunc à primordio animaduertimus. ²¹ Denique quū per Moysen in Leuitico lex sacerdotalis conscriberetur, inuenimus præscriptū populo Israël, ut sacrificia nullo in loco offerrentur Deo, quā in terta repromissionis, quam dominus Deus daturus esset populo Israël & patribus eorum: Et introducto Israël, illic celebrarentur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quā pro animabus, & nusquam alibi nisi in terra sancta. Cur itaque postea per prophetas prædicat spiritus futurum, ut in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia Deo, sicuti ipse per Malachiam angelum vnū ex duodecim prophetis dicit: Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole vsque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit Dominus omnipotens. ²² Et in omni loco offeruntur sacrificia munda nomini meo. Item in Psalmis Dauid dicit: Adferre Deo patriæ gentium: Indubitatē quod in omni terra exire habebat prædicatio Apostolorum. Adferre Deo claritatē & honorē, adferre Deo sacrificia nominis eius, Tollite hostias, & introite in atria eius. Nāque quod non terrenis sacrificijs, sed spiritalibus Deo litandum sit, ita legimus ut scriptum est: Cor contribulatum hostia est Dei. Et alibi: Sacrifica Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Sic itaque sacrificia spiritalia laudis designantur, & cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Ita sacrificia spiritalia accepta prædicantur, ut prophætæ arnunciant: ²³ Quoniam et si adtuleritis, inquit, mihi simlam, vanum est: incensum abominatio est mihi. Et alibi dicit: Holocaustomata & sacrificia vestra, & adipem hircorum, & sanguinem taurorum nolo. ²⁴ nec si veniatis videri mihi. quis enim exquisiuit hæc de manibus vestris? Spiritalia verò sacrificia de quibus prædictum est, & sicut suprà dicit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus. Sacrificia non accipiam de manibus vestris: quoniam ab oriente sole vsque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit Dominus. De spiritalibus verò sacrificijs, addit dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini

A mini meo, dicit Dominus. [²⁵ Igitur cum manifestum sit, & sabbatum temporale ostensum, & sabbatum æternum prædicatum: circuncisionem carnalem prædictam, & circuncisionem spiritalem præindictam: legem quoque temporalem, & legem æternalem denunciata: sacrificia carnalia, & sacrificia spiritalia præostensa: sequitur, ut præcedenti tempore datis omnibus istis præceptis carnaliter populo Israël, superueniret tempus, quo legis antiquæ & ceremoniarum veterum præcepta cessarent, & nouæ legis promissio, spiritalium sacrificiorum agnitio, & noui Testamenti pollicitatio superueniret, fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in vmbra mortis detinebamur. itaque necessitas nobis incumbit, ut quoniam prædicatam nouam legem à prophetis prædiximus, & non talem qualis iam data esset patribus eorum, eo tempore quo eos de terra Ægypti produxit; ostendere & probare debeamus, tam legem illam veterem cessasse, quam legem nouam promissam nunc operari. Et quidem in primis quærendum, an expectetur nouæ legis lator, & noui testamenti hæres, & nouorum sacrificiorum sacerdos, & nouæ circuncisionis purgator, & æterni sabbati cultor: qui legem veterem compescat, & nouum testamentum statuatur, noua sacrificia offerat, & ceremonias antiquas reprimat, & circuncisionem veterem cum suo sibi sabbato compescat, & nouum regnum quod non corrumpatur, adnunciet. ²⁶ Nam etiam nouæ legis lator, sabbati Spiritalis cultor, sacrificiorum æternorum antistes, regni æterni æternus dominator, quærendum an iam venerit, necne. Et si iam venit, seruendum est illi: si necdum venit, sustinendus est dummodò manifestus sit aduentus eius, comprimere legis veteris præcepta, & operari debere nouæ legis exordia: & in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam & prophetas, nisi venisset is, qui per eandem legem, & per eosdem prophetas venturus annunciabatur. [²⁷ Igitur in isto gradum conferamus, an, qui venturus Christus annunciabatur, iam venerit, an venturus adhuc speretur. quod ipsum ut probari possit, etiam tempora sunt nobis requirenda, quando venturum Christum prophetae annunciauerunt: ut si in ista tempora recognouerimus venisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem venturum prophetae canebant, in quem nos gentes scilicet credituri annuciabamur: & cum constiterit venisse, indubitatè etiam legem nouam ab ipso datam esse credamus, & Testamentum nouum ab ipso, & per ipsum nobis dispositum non non diffiteamur. Venturum enim Christum nec Iudæos refutare scimus, utpotè qui in aduentum eius spem suam porrigant. Nec de isto pluribus quærendum, cum retrò omnes Prophetae de eo præcanuerint, ut Esaias dicit: ²⁸ Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino, cuius tenui dexteram, ut exaudiant illum gentes: fortitudines regum dirumpam, aperiam ante illum portas, & ciuitates non claudentur illi. Quod ipsum adimpletum videmus. ²⁹ Cui enim dexteram tenet pater Deus, nisi Christo filio suo? quem exaudierunt omnes gentes, id est cui omnes gentes crediderunt; cuius & prædicatores Apostoli in Psalmis Dauid ostenduntur; In vniuersa, inquit, terra exijt sonus eorum, & vsque ad terminos terræ verba eorum. In quæ enim aliū vniuersæ gentes crediderunt, nisi in Christū qui iam venit? Cui enim & aliæ gentes crediderunt; ³⁰ Parthi, Medi, Elamitæ; & ³¹ qui inhabitant Mesopotamiā, ³² Armeniā, ³³ Phrygiā, ³⁴ Cappadociā; & incolentes Pontū, & ³⁵ Asiam & Pamphylia; ³⁶ immorantes Ægyptum, ³⁷ & regionē Africæ quæ est trans Cyrenē inhabitantes; ³⁸ Romani & incolæ; tunc & in Hierusalem Iudæi, & ceteræ gentes: ³⁹ ut iam Getulorū varietates, & ⁴⁰ Maurorū multi fines; ⁴¹ Hispaniarū omnes termini, & ⁴² Galliarum diuersæ nationes, & ⁴³ Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subdita; & ⁴⁴ Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum; & abditarum multarū gentium; & prouinciarum & insularum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus? In quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat: utpotè ante quem omnium ciuitatum portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt claustræ: ante quem feræ feræ sunt comminutæ, & valuæ arceæ sunt apertæ. quamquam & ista spiritaliter sint intelligenda, quo præcordia singulorum varijs modis à diabolo obsessa, fide Christi sint referata: attamen perspicuè sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Christi inhabitet. Quis enim omnibus regnare potuisset, nisi Christus Dei filius? qui ⁴⁵ omnibus in æternum gentibus regnaturus nunciabatur. Nam si Salomon regnauit, sed in finibus Iudæ tantum, à Bersabæ vsq; Dan termini eius regni signantur. Si verò ⁴⁶ Babylonij & Parthis regnauit Darius, non habuit potestatem vltèrius, vltra fines regni sui: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Ægyptijs Pharaon, ⁴⁷ vel quisque ei in hæreditate regni successit: illic tantum potitus est regni sui dominium. Si Nabuchodonosor cum suis regulis ab ⁴⁸ India vsque Æthiopiam habuit regni sui terminos. Si Alexander Macedo nunquam Asiam vniuersam & ceteras regiones postea quam deuicerat, tenuit. Si ⁵⁰ Germani adhuc vsque limites transgredi non sinuntur. Britannia intra Oceani ambitum conclusa sunt. ⁵¹ Maurorum gens, & Getulorum barbaries à Rom. obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de Rom. dicam, qui de legionum suarum præsidij imperium suum muniunt, ⁵² nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem regnum & nomen vbique porrigitur, vbique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus vbique tribuitur æqualiter; non regis apud illum maior gratia: non Barbari alicuius imperiosi lætitiā, non dignitatum aut natalium cuiusquam discreta merita, omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iu-

VI.
De Sabbatho & circuncisione, & legis veteris & nouæ obseruatione.
Luc. 1.

VII.

Isai. 45.

Psal. 18.

Act. 2.

Dan. 7.

De regno Christi æterno.

3. Reg. 4.

VIII.
de Passio-
ne Chri-
sti, & va-
statione
Ierusalē.

Dan. 9.

Ibidem.

dux, omnibus Deus & Dominus est. Nec dubites credere quod asseueres, cum videamus fieri. D
[⁵⁸ Itaque requirenda tempora prae dicta & futura natiuitatis Christi, & passionis eius, & exterminij ciuitatis Ierusalem, id est, vastationis eius. Dicit enim Daniel: & ciuitatem sanctam, & sanctum terminari cum duce venturo, & destrui pinnaculum usque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quae inuestigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus venisse eum, etiam ex temporibus praesciptis, & ex signis competentibus, & ex operationibus eius. Quae probamus, ex consequentibus quae post aduentum eius futura adnunciabantur, ut tam adimpleta omnia, quam perspecta credamus. Sic igitur de eo Daniel praedicauit, ut & quando & quo in tempore gentes esset liberaturus, ostenderet, & quoniam post passionem Christi ista ciuitas exterminari haberet. Dicit enim sic: In primo anno sub Dario filio Assueri ex semine Medorum, qui regnauit super regnum Caldæorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel quem vidi in visione in principio, volans, & tetigit me, quasi hora sacrificij vesperetini, & intelligere fecit me, & locutus est mecum, & dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligentia, ⁵⁴ in principio obsecrationis tuae exiuit sermo. Et ego veni ut adnunciem tibi, quia vir desideriorum tuorum es, & cogita in verbo & intellige in visione. Lxx. hebdomadae breuiatae sunt super plebem tuam, & super ciuitatem sanctam, ⁵⁵ quoadusque inueteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitiae, & inducatur iustitia aeterna, & ut ⁵⁶ signetur visio & prophetae, & ut vngatur sanctus sanctorum. Et scies & perspicies & intelliges a profectione sermonis, ⁵⁷ integrando & reaedificando Ierusalem usque ad Christum ducem, hebdomadas septem & dimidia, & Lxxi. & dimidia. & ⁵⁸ conuertet & aedificabitur in ⁵⁹ letitiam, & ⁶⁰ conuallationem, & ⁶¹ innouabuntur tempora. & post hebdomadas has Lxxi. & exterminabitur vinctio, & ⁶² non erit, & ⁶³ ciuitatem & sanctum exterminabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclysmo usque ⁶⁴ ad finem belli, quod concidetur usque ad interitum. Et ⁶⁵ confirmabit testamentum multis. Hebdomada una, & E
dimidia hebdomadis ⁶⁶ auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, & usque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit Lxx. hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, aedificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innouabuntur tempora. Prouidens autem Deus quid esset futurum, & quoniam non tantum non recipient eum, verum & insequentur, & tradent eum morti, & recapitulauit, & dixit: In ⁶⁷ sexaginta duabus hebdomadibus nasci illum, & vngi sanctum sanctorum. Hebdomades autem vii. & dimidia cum implerentur, pati habere & ciuitatem exterminari post vnam & dimidam hebdomadam, quo scilicet septem & dimidia hebdomadae completae sunt. Dicit enim sic: Et ciuitatem & sanctum exterminari cum duce venturo, & concidentur sicut in cataclysmo, & destruet pinnaculum usque ad interitum. Vnde igitur ostendimus quoniam venit Christus intra Lxxi. & dimidia hebdomadas? Numerabimus autem a primo anno Darij, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: Et intellige, & conijce a profectione sermonis, respondere me tibi haec. Vnde ⁶⁸ a primo anno Darij debemus computare, quando hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur anni quoniam impleantur usque ad aduentum Christi. ⁶⁹ Darius enim regnauit annis xix. Artaxerxes regnauit annis xl. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit an. xxiii. ⁷⁰ Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis xxii. ⁷¹ Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat quos reuicerat, & in Alexandria Soter annis xxxv. ⁷² cui succedens Philadelphus, appellauit. Post eum regnauit illic in Alexandria Soter annis xxxv. ⁷³ cui succedens Philadelphus, regnauit annis triginta nouem. Huic succedit Euergetes, annis xxv. Deinde Philopater annis xviii. Post hunc Epiphanes, annis xxi. Item ⁷⁴ alius Euergetes, ann. xxi. Soter F
⁷⁵ an. xxxviii. ⁷⁶ Ptolemæus an. xxxviii. Cleopatra annis xx. ⁷⁷ mensibus vi. Item adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis xiii. Post Cleopatram Augustus alijs annis xlii. Nam omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni lvi. ⁷⁸ Videmus autem quoniam quadragesimo & primo anno imperij Augusti, quo post mortem Cleopatrae imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis xv. Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi & in annum Augusti xli. post mortem Cleopatrae, anni cccxxxvii. mensibus vi. Vnde adimplentur Lxxi. hebdomadae & dimidia, quae efficiunt annos cccxxxvii. menses vi. in diem natiuitatis Christi. Et manifestata est iustitia aeterna, & vinctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, & signata est visio & prophetae, & dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus remittuntur. Quid est autem quod dicit, signari visum & prophetiam? Quoniam omnes prophetae nunciabant de ipso, quod esset venturus, & pati haberet: igitur quoniam adimpleta est prophetia per aduentum eius, propterea signari visionem & prophetiam dicebat, quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro de eo prophetae nunciauerant. Post enim aduentum Christi & passionem ipsius, iam non visio, neque prophetae est, qui Christum nunciet venturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudaei prophetarum post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum visibilia miracula, quae retro patriarchae

- A patriarchæ viderunt vsque ad aduentum Christi, qui iam venit, ex quo signata est visio & prophetia, id est, statuta. Et meritò Euangelista: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem baptizatorem. Baptizato enim Christo, id est, ⁷⁹ sanctificante aquas in sub baptismo, omnis plenitudo spiritualium retrò charismatum in Christo cesserunt, signante visionem & prophetias omnes, quas aduentu suo adimpleuit. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare visum & prophetas. Itaque ostendentes & numerum annorum & tempus, l. x. duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletum, tunc venisse Christum, id est, natum; videamus aliæ v. l. & dimidia hebdomades, quæ sunt subdiuisæ, in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. ⁸⁰ Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi, anni x. efficiuntur ⁸¹ cui successit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis x. l. mensibus septem, diebus viginti. ⁸² huius quintodecimo anno imperij passus est Christus, annos habens quasi x. x. quum pateretur. ⁸³ & ⁸⁴ Item Caius Cæsar, qui & Caligula, annis l. l. mensibus v. l. diebus x. l. ⁸⁵ Nero Cæsar annis l. x. mensibus l. x. diebus x. l. l. ⁸⁶ Galba mensibus v. l. diebus v. l. ⁸⁷ Otho ⁸⁸ mensibus l. l. diebus v. ⁸⁹ Vitellius mensibus v. l. l. diebus x. ⁹⁰ Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudæos, ⁹¹ & fiunt anni numero quinquaginta duo, menses v. l. ⁹² Nam imperauit annis nouem: atque ita in diem expugnationis suæ Iudæi impleuerunt hebdomadas l. x. x. prædictas à Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina & sacrificia, quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic vnctionem, sicut est in Psalmis prophetarum: Exterminauerunt manus meas & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora l. x. hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare coss. Rubellio Gemino, & ⁹³ Rufio Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die ⁹⁴ v. l. l. l. Psal. 21.
- B Calēdarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum vt occiderent ad vesperam, à Moysè fuerat præceptum. Itaque omnis synagoga filiorum Israël cum interfecit, dicētes ad Pilatū, quum vellent eū dimittere: Sanguis huius super nos & super filios nostros. & si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris: vt ad impleri possent omnia quæ de eo fuerant scripta. [⁹⁵ Incipiamus igitur probare natiuitatem Christi, à prophetis esse nunciatam. Sic Esaias dicit, Audite domus Dauid, ⁹⁶ non pusillum vobis certamē cum hominibus, ⁹⁷ quoniam Deus præstat certamen; propter hoc ipse Deus dabit vobis signum: ⁹⁸ Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod interpretatur: Nobiscum Deus. Butyrum & mel manducabit. ⁹⁹ Quoniam prius quàm cognoscat infans vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Itaque dicunt Iudæi, Prouocemus istam prædicationem Esaiæ, & faciamus comparisonem, an Christo qui iam venit, cōpetat illi primò nomen quod Esaias prædicauit cum Emmanuelem vocari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Porro, inquit, iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine est dictus, neque re bellica functus. At nos econtrariò, admonendos eos existimauimus, vti coherentia quoque huius capituli recogoscant: subiuncta est enim & interpretatio Emmanuel, Nobiscum Deus, vt non solum sonum nominis expectes, sed & sensum. ¹⁰⁰ Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, suæ gentis est. Sensus autem eius, quod est, Deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quæro ergo an ista vox, Nobiscum Deus, quod est Emmanuel, exinde quo Christus inluxit, agitetur in Christo: & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt Christo, ex quo in eum credūt, Emmanuel cum volent dicere, nobiscum Deum esse significant. Atque ita constat iam venisse illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est Nobiscum Deus, & quæ & sono nominis inducuntur, cum virtutē Damasci & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes quid scriptura præmittat: quoniam prius quàm cognoscat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum Imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signum belli non tuba, sed ¹⁰¹ crepitacillo daturus: nec ex equo vel de muro, sed de nutricis & gerulæ suæ dorso siue collo hostem designaturus; atque ita Damascum & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad solem vncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò si nusquam hoc natura concedit, antè militare quàm virum facere, antè virtutem Damasci sumere quàm patrem nosse, sequitur vt figuratè pronunciatum videatur. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, & tamen credendū est prophetæ. Et merito. Præstruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset futurum: Propterea, inquit, dabitur vobis signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum non videretur. Denique si quando ad deijciendos aliquos ab hac diuina prædicatione, vel conuertere singulos simplices quosque gestitis, mentiri audetis quasi non virginem, sed iuuenulam concepturam scriptura contineat. Hinc quoque reuincimini, quòd nihil signi videri possit res quotidiana, ¹⁰² iuuenulæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo
- Matth. 10.
Matth. 26.
Marc. 14.
Exod. 12.
Matth. 27.
Joan. 19.
Act. 13.
IX.
Item probatio Natiuitatis Christi ex Prophetis.
Isai. 7.

nobis posita virgo mater meritò creditur, infans verò bellator nō aequè. Non enim & hīc signi ratio
 versatur, sed signo natiuitatis nouæ adscripto, exinde post signū alius iā ordo infantis edicitur, mel &
 butyrū māducaturi. Nec hoc utique in signū est, & hoc enim infantia est; sed accepturum virtutem
 Damasci, & spolia Samariae aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. Seruate modum
 ætatis, & quærite sensum prædicationis: immò reddite veritati, quæ credere non vultis, & tam in-
 telligitur prophetia, quàm renuntiatur expuncta. Accepit Christus infans virtutem Damasci, &
 spolia Samariae. ¹⁰² Maneant enim orientales illi Magi infantiam Christi, ut regem auro, thure, &
 myrrha remunerantes, & accepit infans virtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod
 omnibus notum est, Orientis virtutem, id est vires, auro & odoribus pollere solitam, certè est crea-
 toris, & ex diuinis scripturis virtutem quoque ceterarum gentium aurum constituere. Sicut per
 Zachariam dicit: ¹⁰³ Et Iudas pertendet Ierusalem, & congregabit omnem ¹⁰⁴ valentiam populo-
 rum per circuitum aurum & argentum. Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit: Et dabitur illi
 de auro Arabiae. Et iterum: Reges Arabum & Saba munerà afferent illi. Nam & Magos reges
 ferè habuit Oriens, & Damascus Arabiae retrò deputabatur, antequàm transcripta esset in Syro-
 phœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia
 eius, aurum scilicet & odores: spolia autem Samariae, ipsos Magos, qui cum illum cognouissent, &
 muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Deum & regem sub testimonio indicis
 & ducis stellæ spolia sunt facti Samariae, id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christo. Idololatri-
 am enim Samariae nomine notauit, ut ignominiosæ ob idololatriam, qua descuerat tunc à Deo
 sub rege Hieroboam. nec hoc enim nouum scripturis diuinis, figuratè uti translatione nominum ex
 comparatione criminum. Nam, & ἀρχοντας Sodomorum appellat archontas vestros, & populum
 vestrum populum Gomorrae vocat: cum iam olim essent ciuitates istæ extinctæ. Et alibi per prophe-
 tam ad populum Israël dicit: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea. Quorum ex gene-
 re procreati non sunt, sed ob confimilem impietatem: quos aliquando etiam filios suos dixerat per
 Esaiam prophetam: Filios generavi & exaltaui. ¹⁰⁵ Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelli-
 gitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. ¹⁰⁶ Sic & Babylon apud Ioannem nostrum,
 Romanæ vr̄bis figuram portat, proinde & magnæ, & regno superbæ, & sanctorum debellatricis.
 Hoc itaque modo Magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit, & despoliatos quod ha-
 buerant cum Samaritis, ut diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorū, aduersus dia-
 bolum, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione Dei deturbat. Adiuuabitur autem hæc no-
 stra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturæ designant, ob armorum quorundam
 vocabula & eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincuntur Iudæi: ¹⁰⁷
 Accingere, inquit Dauid, ensē supra femur. Sed quid suprà legis de Christo, ἀρμὰς τῷ ἰσχυρῷ, ¹⁰⁸
 Tempestiuus decore super filios hominum, diffusa est gratia in labijs tuis. Valde autem absurdum est
 si quem ad bellum ensē cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur, de
 quo subiungens, dicebat: Extende, & prosperare, propera & regna. Et adiecit: Propter lenitatem
 & iustitiam tuam. Quis ensē accingitur, & non contraria lenitati & iustitiæ exercet? id est, dolum
 & asperitatem & iniustitiā, propria scilicet negocia præliorum. Videamus ergo an alius sit ensis ille,
 cuius est alius actus, ¹⁰⁹ id est Dei sermo diuinus, bis acutus duobus testamentis, legis antiquæ, & le-
 gis nouæ; acutus sapientiæ suæ æquitate, reddens vn̄cuique secundum actum suum. Licuit ergo &
 Christo Dei in Psalmis sine bellicis rebus ensē sermonis Dei præcingi figuratò, cui prædicta tem-
 pestiuitas congruat cū gratia labiorū, quæ tunc cingebatur super femur apud Dauid, quando ventu-
 rus in terras ex Dei patris decreto nunciabatur: ¹¹⁰ Et deducet, inquit, te magnitudo dexteræ tuæ, vir-
 tus scilicet gratiæ spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur. ¹¹¹ Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, per volan-
 tia vbique Dei præcepta, minantes translationē vn̄iuscuiusque cordis, compungentes & transfigen-
 tes conscientiam quamque; populi sub te cadent, utique adorantes. Sic bellipotens & armiger
 Christus accipiet spolia non solius Samariæ, verum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata
 cuius & arma allegorica didicisti. Atque ita in tantum Christus qui venit, non fuit bellator, quia nō
 talis ab Esaiā prædicabatur. Sed si Christus, inquiunt, qui venturus creditur à Iudæis & dicitur, Non
 est Iesus, quare is qui venit, Iesus Christus, appellatur? ¹¹² Constat autem utrūque nomen in Chri-
 sto Dei, in quo inuenitur etiam Iesus appellatus. Disce erroris tui morem. Dum Moyse successor de-
 stinaretur Auses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, & ¹¹³ incipit vocari Iesus? Certè,
 inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum,
 quod sumus nos nationes in sæculi deserto commorantes antea, introducturus esset in terram re-
 promissionis, melle & lacte manantem, id est, in vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: idque
 non per Moysen, id est, non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per nouæ legis gratiam proue-
 nire habebat circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus multis
 modis & figuris prædicatus est) ideo is vir qui in huius sacramenti imagine parabatur, etiam nomi-
 nis dominici inauguratus est figura, ut Iesus nominaretur. ¹¹⁴ Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse
 erat Dei filius, ¹¹⁵ qui & semper videbatur. Deum enim patrem nemo vidit vnquam, & vixit: &
 ideo

A idèò constat ipsum Dei filium Moyfi esse locutum, & dixisse ad populum: Ecce ego ¹¹⁶ mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam præparavi tibi: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei: ¹¹⁷ non enim celauit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in terram repromissionis, nō Moyses. Angelum quidem dixit eum ob magnitudinem virtutum, quas erat æditurus (quas virtutes fecit Iesus Natæ, & ipsi legis) & officium prophetæ, nunciantis scilicet diuinam voluntatem, sicuti & præcursores Christi Ioannem, futurum angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: ¹¹⁸ Ecce ergo mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, Christi, qui præparabit viam tuam ante te. Nec nouum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis Deus præfecit. Idem enim Ioannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. Parauit enim, inquit, lucernam Christo meo, Dauid prædicat: quare ipse Christus veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudæos: Ille fuit, inquit, lucerna ardens & lucens: vtpotè, qui non tantum vias eius parabat in eremo, sed & agnum Dei demonstrando, illuminabat mentes hominum, præconio suo, vt eum esse intelligerent agnum, quem Moyses passurum nominabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurum sacramentum: id enim nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum, nec Auser, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur vtrumque nomen competit Christo Dei, vt & Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine Dauid, genus trahere deberet virgo, ex qua nasci oportuit Christum vt supra memorauimus, euidèter Esaias propheta in sequentibus dixit: Et nascetur, inquit, virga de radice Iesse, quod est Maria, & ¹¹⁹ flos de radice eius ascendet. Et requiescet super illum spiritus Dei, & spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & virtutis, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus Dei timoris implebit illum. Neque enim vlli hominum vniuersitas spiritalium documentorum competeat, nisi in Christum, flori quidem ob gratiam adæquatam, ex stirpe autem Iesse deputatū, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo Dauid, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expositulo etiam & quia à prophetis prædicabatur ex Iesse genere venturus, & omnem humilitatem & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit, atque ita is homo qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui venit. De hoc enim propheta Esaias dicit: Homo in plaga positus, & sciēs ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neque contendit, neque clamauit, neque audita est foris vox eius, ¹²⁰ qui arundinem contusam, id est quassam Israël fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est, momentaneum ardorem gentium non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse quàm qui prædicebatur. Oportet itaque actum Christi eius qui venit, ad scripturarum regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, prædicationis & virtutis, sed de vtroque titulo sic disponam: itaque specialiter ¹²¹ dispungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem adnunciatum Christum, vt per Esaiam dixit: Exclama, inquit, in vigore, & ne peperceris; exalta vt tuba vocem tuam, adnuncia plebi meæ facinora ipsorum, & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem quærunt, & cognoscere vias meas cupiunt. Quasi populus qui iustitiam fecerit, & iudicium Dei non dereliquerit, & reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Esaias dicit: ¹²² Ecce Deus noster iudicium retribuit, ipse veniet, & saluos faciet nos. Tunc infirmi curabuntur, & oculi cecorum videbunt, & aures surdorum audient, & claudus saliet velut ceruus, & multorum linguæ soluentur & cetera quæ operatum Christum nec vos diffitemini, vtpotè qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat. [¹²³ De exitu planè passionis eius ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum, vt ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum, quod ipse dixit: Maledictus omnis homo qui pependit in ligno. Sed huius maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio: ¹²⁴ Si autem fuerit in aliquo delicto, ita vt iudicium mortis sit, & morietur, & suspendetis eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis eum ipsa die: quoniam maledictus à Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram quam dominus Deus tuus dabit tibi in sorte. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, vt qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus à Deo esset, quia propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin Christus, qui dolum de ore suo locutus non est, quisque omnem iustitiam & humilitatem exhibuit; & vt supra de eo prædictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus mortis expositus est: sed vt ea quæ prædicta sunt à prophetis, per vos ei obuentura implerentur, sicut in Psalmis ipse spiritus Christi iam canebat, dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis; & ¹²⁵ Quæ non rapueram, tunc exsoluebam. Exterminauerunt manus meas & pedes; &: Miserunt in potum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto; &: Super vestem meam miserunt sortem: sicuti cetera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpeffus, non pro actu suo aliquo malo passus est, sed vt scripturæ implerentur de ore prophetarum. Et vtiq; sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat: quantòque incredibile, tantò magis scanda-

Gen. 1.1.

Ex. 1.1.

Num. 1.1.

Lev. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

Ex. 1.1.

XI. lum futurum, si nudè prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut diffi-
cultas intellectus gratiam Dei quæreret. [127 Itaque in primis Isaac quum à patre hostia duceretur, & D
lignum ipsi sibi portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, lignum
passionis suæ baiulantis, Ioseph & ipse Christum figuratus. vel hoc solo, ne cursum demorer ipse,
quod persequutionem à fratribus passus est, & venundatus est in Ægyptum, ob Dei gratiam, sicut &
Christus à Iudæis carnalibus fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. 128 Nam & benedicitur
in hæc verba Ioseph: Tauri decor eius; cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pa-
riter ad summum vsque terræ. Non utique 129 rhinoceros destinabatur vnicornis, vel 130 minotau-
rus bicornis, sed Christus in illo significabatur: taurus ob vtranque dispositionem, alijs ferus ut in-
dex, alijs mansuetus ut saluator: 131 cuius cornua essent crucis extrema. Nam & in antenna naus, quæ
crucis pars est, hoc extremitates huius cornua vocantur: vnicornis autem media stipitis palus. Hac
denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à
terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium, deiiciens de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus
apud eandem scripturam, cum Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & phari-
sæis prophetat: ex illis enim deducitur census illorum. interpretatur enim spiritualiter sic, 132 Simeon &
Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium eorū ne
venerit anima mea, & in stationem eorum ne incuberint iecora mea: quoniā in indignatione sua in-
terfecerunt homines, id est, prophetas in conconcupiscentia sua subneruauerunt taurū, id est, Chri-
stum, quem post necem prophetarum interfecerunt, & nervos eius suffigendo clavis defæuierunt.
Ceterum vanum, si post homicidium iam ab eis commissum alicuius bouis ipsis exprobrat carnifi-
cinam. Iam verò Moyses, quid utique tunc tantū quū Iesus aduersus Amalech præliabatur, extensis
manibus orabat residens; quando in rebus tam attonitis magis utique genibus positus, & manibus
cædentibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debuisset? nisi quia illic ubi E
nomen Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis habitus quoque erat ne-
cessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis
rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum
Israëli salutare proposuit, eo tempore quo à serpentibus post idololatriam exterminabantur? nisi
quod hic dominicā crucem intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuique ab eius-
modi colubris, id est, angelis eius, à delictorum peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, sa-
lus efficiebatur. Nam qui in illam tunc respiciebat, à morsu serpentium liberabatur. Age nunc, si
legisti penes prophetam in Psalmis, 133 Dominus regnavit à ligno; expecto quid intelligas, ne fortè
lignarium aliquem regē significari putetis, & non Christum, qui exinde à passione Christi superata
morte regnavit. Proinde & Esaias: Quoniā puer, inquit, natus est nobis, & datus est nobis fi-
lius. Quid nouum, si non de filio Dei dicit? natus est nobis, cuius imperium factum est super hu-
merum ipsius. Quis omnino regum insigne potestati suæ humero præfert, & non aut capite diade-
ma, aut in manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus rex seculorum, Chri-
stus Iesus nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, ut se-
cundum superiorem prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus
insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi: Venite, mittamus in panem eius lignum, & contera-
mus eum à terra viuorum, & nomen illius non memorabitur amplius. Utique in corpus eius lignum
missum est. Sic enim Christus reuelauit, 134 panem corpus suum appellans, cuius retrò corpus in
pane prophetes figurauit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationem, satis iam poterit tibi
facere xxi. Psalmus totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, 135 Fo-
derunt, inquit, manus meas & pedes: quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cum auxilium pa-
tris imploraret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, utique mortis, & de cornibus vnicornuorū hu-
militatem meam: de apicibus scilicet Christi crucis, ut suprà ostendimus quam crucem nec ipse Da-
uid passus est, nec ullus regum Iudæorum, ne putetis alterius prophetari passionem, quàm eius qui
solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes interpretationes istas respuerit, & in-
riserit duritia cordis vestri, probauimus sufficere posse mortem Christi prophetatam, ut ex hoc quod
non esset edita qualitas mortis, intelligatur per crucem euenisse, nec alij deputandam fuisse passio-
nem crucis, quàm cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius & passionem eius, & sepulturam
vna voce Esaias dicit: A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, & dabo malos
pro sepultura eius, & diuites pro morte eius: quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus est,
& 136 Deus voluit eximere à morte animam eius, &c. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius sublata est è
medio, nec sepultus enim est nisi mortu⁹, nec sepultura eius sublata est è medio, nisi per resurrectionē.
Quomodo nisi per resurrectionē? Denique subiungit idem Esaias: Propterea ipse multos in hæredi-
tatem habebit, & multorum diuidet spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, ut suprà ostendimus,
pro eo quod tradita est in mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiæ eius pro iniuria scilicet
mortis repensandæ, pariter ostensum est hæc illum propter mortem consecuturum; post mortem
utique per resurrectionem consecuturum. Nam quod in passione eius accidit, ut media dies tene-
bresceret,

- A** breſceret, Amos propheta annunciat, dicens: Et erit, inquit, in die illa, dicit Dominus, occidet ſol media die, ¹³⁷ tenebreſcet ſuper terram dies luminis, & conuertam dies feſtos veſtros in luctum, & omnia cantica veſtra in lamentationem, & imponam ſuper lumbos veſtros ſaccum, & ſuper omne caput caluitiũ, & ponam cum quaſi luctum delicti, & eos qui cum illo quaſi diem mœroris. Hoc enim & Moyſes initio primi menſis nouorum facturos vos prophetauit, cum omne vulgus filiorum Iſraël ad veſperam agnum eſſet immolaturum: & hanc ſolennitatem diei huius, id eſt, Paſchæ azymorum, cum amaritudine manducatuſ præcanebat: & adiecit ¹³⁸ Paſcha eſſe Domini, id eſt, paſſionem Chriſti. Quod ita quoque adimpletum eſt, vt prima die azymorum interficeretis Chriſtum, & vt prophetiæ adimplerentur, properauit dies veſperam facere, id eſt, tenebras efficere: quæ media die factæ ſunt: atque ita dies feſtos veſtros conuertit Deus in luctum, & cantica veſtra in lamentationem. Poſt paſſionem enim Chriſti etiam captiuitas vobis & diſperſio obuenit, prædicata per ſpiritum ſanctum. [Nam & pro iſtis meritis veſtris, cladem veſtram futuram Ezechiel nunciat: & non ſolum in iſto ſeculo quæ iam euenit, ſed in die tribulationis quæ ſubſequetur. Qua clade nemo liberabitur, niſi qui paſſione Chriſti, quam reſpuitis, fuerit obſignatus. Sic enim ſcriptum eſt: Et dixit Dominus ad me, Fili hominis, vidisti quæ ſeniores Iſraël faciunt vnusquisque eorum in tenebris, vnusquisque in cubiculo abſconſo, quoniam dixerunt: Non videt nos Dominus, dereliquit Dominus terram. & dixit ad me: Adhuc conuerſus videbis facinora maiora quæ iſti faciunt. Et introduxit me ad limina ianuæ domus Domini quæ aſpicit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres ſedentes & ¹⁴⁰ plangentes Thammus. & dixit Dominus ad me: Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domus Iuda, vt faciant facinora quæ fecerunt: & adhuc viſurus es adſectiones maiores eorum. Et introduxit me in ædem domus Domini interiorem, & ecce in liminibus templi Domini inter medium clam & inter medium altaris, quaſi viginti quinque viri poſteriora ſua dederunt ad templum Domini, & facies ſuas contra orientem, hi adorabant ſolem. & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid puſilla domus Iuda, vt faciant facinora quæ fecerunt hîc? Quoniã impleuerunt impietates ſuas, & ecce ipſi quaſi ſubſannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parcat oculus meus, neque miſerebor. Et exclamabunt ad aures meas voce magna, non exaudiam eos, ſed neque miſerebor. ¹⁴¹ Et clamauit in aures meas voce magna dicens: Adproximauit vindicta ciuitatis huius, & vnusquisque habuit vaſa exterminij in manu ſua. Et ecce ſex viri veniebant à via portæ altæ, quæ reſpiciebat ad Aquilonem, & vnus cuiusque bipennis diſperſionis erat in manu eius. Et vnus vir in medio eorum indutus podere, & zona ſaphiri in lumbis eius. Et introierunt, & ſteterunt in proximis altaris ærci, & claritas Dei Iſraël aſcendit à Cherubin, quæ fuit ſuper eam in ſubdual domus. Et vocauit hominem qui indutus erat podere, qui habuit ſuper lumbos ſuos zonam, & dixit ad eum Dominus: ¹⁴² Tranſi mediam Ieruſalem, & ſcribe ſignum Tau in frontibus virorum qui gemunt, & dolent ſuper omnia facinora quæ fiunt in medio eorum. Et in his dixit ad audientem: Ite poſt eum in ciuitatem & concidite, & nolite parcere oculis veſtris, & ne miſereamini ſenioris aut iuuenis, aut virginis, & paruulos & mulieres interficite omnes, vt perdeantur. Omnes autem ſuper quos eſt Tau ſignum, ne acceſſeritis. Et à ſanctis meis incipite. Huius autem ſigni ſacramentum varijs modis prædicatum eſt, in quo vita hominibus præſtruebatur, in quod Iudæi non eſſent credituri. ¹⁴³ Sicut Moyſes antè nunciabat in Exodo dicens: Eiſciemini de terra in quam introibitis, & in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit ſtabilitas veſtigio pedis tui, & dabit tibi Deus cor tædians, & tabeſcentem animam, & oculos deficientes, vt non videant, & erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ.
- C** Itaque quoniam impleta eſt prophetia per aduentum eius, id eſt, per natiuitatem, quam ſuprà memorauimus, & paſſionem quam euidenter ediximus, propterea & Daniel ſignari viſionem, & prophetem dicebat, quoniam Chriſtus eſt ſignaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retrò erant de eo nunciata: poſt enim aduentum eius & paſſionem ipſius iam non viſio, neque prophetes. Vnde firmiſſimè dicit aduentum eius ſignare viſum & prophetiam. Itaque oſtendentes & numerum annorum, & tempus ¹⁴⁴ LXXII. & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, probauimus tunc veniſſe Chriſtum, id eſt, natum: ¹⁴⁵ & ſeptem & dimidiæ hebdomadarum, quæ ſunt ſubdiuiſæ in abſciſſionem priorum hebdomadarum, intra quæ tempora paſſum oſtendimus Chriſtum: atque ita LXX. hebdomadibus conſeclis, & ciuitate exterminata, & ſacrificium & vnctionem exinde ceſſare. Sufficit huc uſque de his interim ordinem Chriſti decucurriſſe, quo talis probatur qualis adnunciabatur, non alius haberi debeat quàm qui illic adnunciabatur, etiam ex iſta conſonantia ſcripturarum, quæ ex præiudicio maioris partis aduerſum Iudæos, elocuti ſumus. Neque enim in dubium deducant vel negent, quæ ſcripta proferimus: vt ex hoc quoque paria eſſe ſcripturis diuinis negare non poſſint: vt quæ poſt Chriſtum futura præcanebantur, adimpleta cognoscantur. Neque enim diſpoſitio expuncta inueniretur, niſi ille veniſſet poſt quem habebant expungi, quæ nunciabantur, quæ completa eſſe etiam probarentur. [¹⁴⁶ Aſpice vniuerſas nationes, de voragine erroris humani exinde emergentes ad dominum Deum creatorem, ¹⁴⁷ & ad Deum Chriſtum eius. Et ſi audeſ, nega prophetatum, ſtatim tibi promiſſio patris occurrit in Pſalmis dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Nec po-

Amos 8.

Exod. 12.

Matth. 26.

XI.

De vaſtatione Ieruſalem poſt paſſionem Chriſti.

Ezech. 8.

Ezech. 9.

Dant. 12.

Dan. 9.

XII.

Item de claritate Gentium in Chriſto Ieſu.

Psal. 2. teris eum magis David filium dicere, quam Christum: aut terminos terræ David potius promissos
Isa. 42. qui intra vnicam Iudæam regnavit, quam Christo, qui totum iam orbem Evangelij sui fide cepit,
 sicut per Esaiam dicit: ⁴⁷ Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, aperire o-
 culos cæcorum, utique errantium, exsoluere de vinculis vinctos, id est, de delictis liberare, & de
 domo carceris, id est, mortis, sedentes in tenebris, ignorantia scilicet. Quæ si per Christum eueni-
 unt, non in alium erunt prophetata quam per quem expuncta consideramus. ⁴⁸ Igitur quoniam
 filij Israel adfirmant nos errare recipiendo Christum, qui iam venit: præscribamus eis ex ipsis scrip-
 turis, iam venisse Christum qui prædicabatur. Quamvis ex temporibus Danielis prædicantis proba-
 uerimus iam venisse Christum, qui nunciabatur. Nasci enim cum oportuit in Bethlehem Iudæ, sic
 enim scriptum est in propheta: Et ⁴⁹ tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ. Ex te enim
 exiet dux qui pascat populum meum Israël. Si autem adhuc natus non est qui processurus dux de tri-
 bu Iudæ ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eum de tribu Iudæ & à Bethlehem procedere: ani-
 maduertimus autem tunc neminem de genere Israël in ciuitate Bethlehém remansisse, & exinde
 quod interdictum est, ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Iudæorum, ut hoc quo-
 que esset adimpletum per prophetam: Terra vestra deserta, ciuitates vestrae igni exustæ, id est, quod
 belli tempore eis euenit, regionem vestram in conspectu vestro exteri comedent, & deserta & sub-
 uersa erit à populis alienis. Et alio loco sic per prophetam dicitur: Regem cum claritate videbitis,
 id est, Christum facientem virtutes in gloria Dei patris, & oculi vestri videbunt terram de longin-
 quo: quod vobis pro meritis vestris post expugnationem Ierusalem, prohibitis ingredi in terram
 vestram, de longinquo eam oculis tantum videre permissum est. Anima, inquit, vestra meditabi-
 tur timore, scilicet quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur, dux de Iudæa
 & quatenus procedet de Bethlehem, sicut diuina prophetarum volumina nunciant, cum nullus
 omnino sit illic in hodiernum derelictus ex Israël, cuius ex stirpe possit nasci Christus? Secundum,
 Iudæos adhuc non venit: Cum venire cœperit, vnde vnetur? ⁵⁰ Lex enim præcepit, in captiuitate
 non licere vnctionem chrismatis regalis confici. Si autem iam nec vnctio est illis, ut Daniel pro-
 phetauit: dicit enim; exterminabitur vnctio: ergo iam non est illic vnctio; quia ⁵¹ nec templum
 ubi erat cornu de quo reges vnebantur. Si ergo non est vnctio, vnde vnetur dux qui nascetur in
 Bethlehém? aut quomodo procedet de Bethlehém, cum de germine Israël nullus omnino sit in Beth-
 lehém? Iterato denique ostendimus, & venisse iam Christum secundum prophetas, & passum, &
 in cœlis iam receptum, & inde venturum secundum prædicationes prophetarum. Nam post aduen-
 tum eius secundum Daniele, quod ipsa ciuitas exterminari haberet legimus, & ita factum recogno-
 scimus. Dicit enim scriptura: Sic & ciuitatem & sanctum simul exterminari cum duce, indubitæ,
 qui de Bethlehém & de tribu Iudæ esset processurus. Vnde & manifestum est quod ciuitas simul eo
 tempore exterminari deberet, cum ducator eius in ea pati haberet, ⁵² secundum scripturas prophe-
 tarum dicentium: Expandi manus meas tota die ad populum contumacem contradicentem mihi.
 Qui ambulat viam non bonam, sed post peccata sua. Et in Psalmis dicit: Exterminauerunt manus
 meas & pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt & viderunt me, & In-
 siti mea potauerunt me aceto. Hæc David passus non est, ut de se merito dixisse videatur, sed Chri-
 stus qui crucifixus est. Manus autem & pedes non exterminantur, nisi eius qui à ligno suspenditur.
 Vnde & ipse David regnaturus ex ligno Dominum dicebat: nam & alibi propheta ligni huius fru-
 ctum prædicat dicens: Terra dedit benedictiones suas. Vtique illa terra virgo nondum pluuijs riga-
 ta, nec imbribus fecundata, ex qua homo tunc primum plasmatus est, ex qua nunc Christus secun-
 dum carnem ex virgine natus est. Et lignum, inquit, attulit fructum suum. Non illud lignum in para-
 diso, quod mortem dedit protoplastis, sed lignum passionis Christi, vnde vita pendens à vobis cre-
 dita non est: Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indulcauit: vn-
 de populus qui siti peribat in eremo, bibendo reuixit: sicuti nos qui de seculi calamitatibus extracti,
 in quo commorabamur siti pereuntes, id est, verbo diuino propinati, ligno passionis Christi aquam
 baptismatis potantes, fide quæ est in eum reuiximus, à qua fide Israël excidit, secundum Hieremiam
 dicentē: ⁵³ Mittite, & interrogate nimis, si facta sunt talia. Si mutabūt gentes deos suos, & isti nō sunt
 dii. Populus autem meus mutauit gloriam suam, ex quo nihil proderit eis. Expauit cœlum super isto.
 Et quomodo & quando expauit? Indubitæ quando passus est Christus. Et horruit, inquit, plurimū
 nimis, & sol media die tenebricauit. Et quando horruit nimis, nisi in passione Christi, cum terra quo-
 que contremuit, & velum templi scissum est, & monumenta dirupta sunt? Quoniam duo hæc mala
 fecit populus. Me, inquit, dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non
 poterant aquam continere. indubitæ non recipiendo Christum, fontem aquæ vitæ, lacus contri-
 bulatos cœperunt habere, id est, synagogas in dispersiones gentium, in quibus iam spiritus sanctus
 non immoratur, ut in præteritum in templo commorabatur ante aduentum Christi, qui est verū Dei
 templum. Nam & istam sitim diuini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: Ecce qui
 seruiunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Seruientes mihi potabuntur, vos autem sitietis,
 & à contributione spiritus vlulabitis. ⁵⁴ Remittetis enim nomen vestrum, ipse satietatē electis nris
 vos

A vos autem interficiet Dominus. Eis autem qui seruiunt mihi, nomen nominabitur nouum, quod benedicetur in terris. Adhuc huius ligni sacramentum, in Regnorum legimus celebratum. Nam cum filij prophetarum super flumen Iordanem lignum securibus caderent, exiliit ferrum, & mersum est in flumine, atque ita Heliseo propheta superueniente petunt ab eo filij prophetarum, ut ferrum flumini quod mersum fuerat erueret. Atque ita Heliseus accepto ligno, & misso in eum locum ubi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit, & lignum mersum est, quod receperunt filij prophetarum. Ex quo intellexerunt quod Heliae spiritus in eum sit representatus. Quid manifestius huius ligni sacramento? quod duritia huius seculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignum Christi. Nobis igitur qui successimus in loco prophetarum, ea sustinentibus hodie in seculo quæ semper passi sunt prophetae propter diuinam religionem. Alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures verò ad mortis necem tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignum sibi & Isaac filius Abrahamæ ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum Deus hostiam fieri præcepisset. Sed quoniã hæc fuerant sacramenta, quæ temporibus Christi perficienda seruabantur: & Isaac cum ligno reſeruat¹⁵⁶ est, ariete oblato in vepre cornibus hærente: & Christus suis temporibus lignum humeris suis portauit, inhærens cornibus crucis corona spinea in capite eius circumdata. Hic enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tanquam ouis ad victimam ductus est, & velut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim Pilato interrogante nihil locutus est: in humilitate enim iudicium eius sublatum est. Natiuitatem autem eius quis enarrabit? quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu, quum virgo Maria verbo Dei prægnans inueniretur. Et quia tolleretur à terra vita eius. Cum utique post resurrectionem eius à mortuis, quæ die tertia effecta est, cœli eum receperunt, secundum prophetiam Osee emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad Dominum Deum, quoniam ipse eripiet, & liberabit nos. Post biduum, die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, de terra in cœlos eum recepit, unde & venerat ipse spiritus ad Virginem: cuius neque natiuitatem, neque passionem Iudæi agnouerunt. Igitur quoniam adhuc contendunt Iudæi, necdum venisse Christum eorum quem tot modis adprobauimus venisse, recognoscant Iudæi exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi præcinebantur ob impietatem, qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primò enim ex qua die, secundum illud dictum Esaiæ, proiecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis¹⁶⁰ vanis & nocturnis: id est, ex quo gentes nos dilucidata per Christum veritate, proiecerunt idola (videant Iudæi) & quod sequitur, expunctum est. Tulit enim Dominus sabbaoth à Iudæis, & ab Ierusalem, inter cetera, & sapientem architectum, qui ædificat ecclesiam Dei templum, & ciuitatē sanctam & domum Domini. Nam exinde destitit apud illos Dei gratia. Et mandatum est nubibus ne pluerent imbrem¹⁶¹ super vineam Sorech, id est, cœlestibus beneficijs ne prouenirent domui Israël. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam, sed clamorem, quo in crucē eum extorserat: & ita subtractis charismatis prioribus, lex & propheta usque ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaida usque ad aduentum Christi, curando inualitudoines ab Israël, desijt à beneficijs deinde, ex perseverantia furoris sui nomen Domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptum est: Propter vos nomen Dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio usque ad Vespasianū. Quæ cum ita commisissent, nec intellexissent Christum in tempore suæ visitationis inueniendum, facta est terra eorum deserta, & ciuitates eorum igni exustæ. Regionem ipsorum in conspectu eorum extranei deuorantes: derelicta est filia Sion tanquam specula in vinea velut in cucumerario casula: ex quo scilicet Israël Dominum non cognouit, & populus eum nō intellexit, sed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit sanctum Israël. Sic & machæræ conditionalis comminatio: Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius vos comedet. probauit Christum fuisse, quem non audiēdo perierunt. Qui & in Psalmo dispersionem eius postulat à patre dicens: Disperge illos in virtute tua. Qui & rursus per Esaiam exustionem eorum orat: Propter me, inquit, hæc facta sunt vobis, in anxietate dormietis. Hæc igitur cum pati prædicarentur Iudæi propter Christum, & passos eos esse inueniamus, & in dispersionem demorari cernamus, manifestum est propter Christum Iudæis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum cum exitu rerum, & ordinis temporum. Aut si nondum venit Christus, propter quem hæc passuri prædicabantur, quum venerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion relinquenda, quæ nulla hodie est? ubi ciuitates exurædæ, quæ iam in tumulis exustæ sunt? ubi dispersio gentis, quæ iam extorris? Redde statum Iudææ quem Christus inueniat, & alium contendere venire. [Discite¹⁶² nunc ex abundantia erroris vestri ducatum. Duos dicimus Christi habitus à prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse. Vnum in humilitate utique primum, cum tanquam ouis ad victimam duci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce, sic non aperuit os suum. Nec¹⁶² aspectu quidem honestus. Annunciamus enim, inquit, de illo, sicut puerulus sicut radix in terra sitiēti, & non erat ei species, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem: scilicet ut positus à patre in lapidem offensionis;

4. Reg. 6.

2. Reg. 6.

Matth. 21.
Gen. 22.

Ioan. 19.

Isai. 53.

Ioan. 19.

Isai. 53.

Ibidem.

Matth. 27.

Osee 6.

Luc. 2.

Isai. 2.

Isai. 3.

Isai. 5.

Matth. 27.

Matth. 11.

Ioan. 5.

Isai. 52.

Luc. 3.

Isai. 1.

Psal. 58.

Isai. 50.

XIIII.

Isai. 53.

Isai. 28.

Psal. 8.

u. Lampo
in 2. h. 12.
P. 13.

Psal. 21. & minoratus ab eo modicū citra angelos: vermem se pronunciat, & non hominem, ignominiam ho-
Isai. 28. minis, & abiectionem populi. Quæ ignobilitatis argumenta, primo aduentui competunt: sicut subli-
Psal. 118. mitatis secundo; cū fiet, iam non lapis offensionis, nec petra scandali; sed lapis summus angularis, post
Dan. 2. reprobationem adsumptus, & sublimatus in consummationem: & petra sanè illa apud Danielem de
Dan. 7. monte præcisa, quæ Imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo secundo ad-
 uentu idem Daniel dixit: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens, venit vsque ad
 veterem dierum, & aderat in conspectu eius. Et qui adsistebant, adduxerunt illum, & data est ei pote-
 stas regia, & omnes nationes terræ secundū genus, & omnis gloria seruiet illi, & potestas illius eter-
 na, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrūpetur. Tunc scilicet speciem honorabilem, &
 decorem habiturus est indeficientem supra filios hominum: tempestiuus enim decore citra filios ho-
 minum. Effusa est gratia, inquit, in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in secula. Accingere ensem
Psal. 4. tuum circa femur tuum potens tēpestiuitate & pulchritudine tua. cū & pater postea cū dimiuit
Psal. 8. illum modicū quid citra angelos, gloria & honore coronauit illū, & subiecit omnia sub pedibus eius.
Zach. 12. Et tunc cognoscent eum quem pupugerunt. Et cædēt pectora sua tribus ad tribum, vti quæ quod re-
 trō non agnouerint eum, in humilitate conditionis humanæ constitutum. Hieremias inquit: ¹⁶³ Et
Hier. 17. homo est, & quis cognosceret illum? quia & Natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit? Sic & apud
Isai. 55. Zacha. in persona ipsius, imò & in ipsius nominis sacramento, verus summus sacerdos patris Christus
Zach. 3. Iesus duplici habitu in duos aduentus delineatur. Primò sordidis indutus est, id est, carnis passibilis &
 mortalis indignitate, cū & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, qui eum etiam
 post baptismū tētauerat. Dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari mū-
Ioan. 13. da, id est, secundi aduentus: quoniam gloriam & honorem adeptus demonstratur. Nec poteritis
Matth. 4. eum Iosedech filiū dicere, qui nulla omnino veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec
Hebr. 7. vnquam sacerdotali munere priuatus. Sed Iesus iste Christus Dei patris summus sacerdos, qui primo
Ezech. 9. aduentu suo humana forma & passibilis venit in humilitate vsque ad passionem; ipse etiā effectus ho-
Psal. 109. stia per omnia pro omnibus nobis; qui post resurrectionem suam indutus podere, sacerdos in eternū
Leuit. 16. Dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorum hircorum, qui ieiunio offerebantur, faciam interpre-
 tationem. Nōne & illi vtrunque ordinem nominis Christi qui iam venit, ostendunt? pares quidem
 atque consimiles, propter eundem Domini conspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui
 agnosci habet à quibus & læsus est. Vnus autem eorum circumdatus coccino, maledictus & conspu-
 tatus, & conuulsus, & compunctus, à populo extra ciuitatem abijciebatur in perditionem, manife-
Matth. 26. stis notatus insignibus Christi passionis; qui coccinea circumdatus veste, & consputatus, & omnibus
Hebr. 13. contumelijs afflictus: extra ciuitatem crucifixus est. Alter verò pro delictis oblati, & sacerdotibus
 tantum templi in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat: qua delictis omni-
 bus expiatus, sacerdotes templi spiritalis, id est, ecclesiæ, dominicæ gratiæ ¹⁶⁴ quasi visceratione qua-
 dam fruerentur, ieiunantibus ceteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris
 obscuratus, & ¹⁶⁵ omni inhonestatē prostratus canebatur, secundus verò & manifestus & Deo con-
 dignus: idcirco quem faciliè & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est, secun-
 dum qui est in honore & gloria. non immerito decepti sunt circa indigniorem, certè obscuriorem,
 id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate
 venerit dum ignorant in humilitate primò fuisse venturum, Sufficit huc vsque de his, interim ordi-
 nem Christi decucurrisse, quo talis probatur, qualis annunciabatur: vt iam ex ista consonantia
 scripturarum diuinarum intelligamus, & quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione
 diuina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quem habebant expungi, nullo modo eue-
 nissent quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur si vniuersas nationes de profundo erroris
 humani exinde emergentes ad Deum creatorem & Christum eius cernitis, prophetatum non aude-
 tis negare: quia etsi negaretis, statim vobis in psalmis, sicuti iam prælocuti sumus, promissio patris
Psal. 2. occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te, Pete à me, & dabo tibi gentes hæredita-
 tem tuam, & possessionem tuam terminos terræ: nec poteritis in istam prædicationem magis David
 filium Salomonem vindicare, quàm Christum Dei filium dicere: nec terminos terræ, David filio
 promissos, qui intra vnicam Iudæam regnavit, quàm Christo filio Dei, qui totum iam orbem
Psal. 44. Euangelij sui radijs illuminauit. Denique & thronus in æuū magis Christo Dei filio cōpetit, quàm
Isai. 55. Salomoni, temporali scilicet regi, qui soli Israël regnavit. Christum enim hodie inuocant nationes,
 quæ cum non sciebant, & populi hodie ad Christum confugiunt, quem retrō ignorabant. non potes
 futurū contendere, quod vides fieri. Hæc autem prophetata nega, quum coram videntur, aut adim-
 pleta quum leguntur: aut si non negas vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
LIBRUM ADVERSUS IUDÆOS.

CAP. I.

Roximè accedit, disputatio habita est Christiano & profelyto Iudæo. *Caput primum inscripsimus (ut omittamus initium quod Prologi continet) De Gentibus ad gratiam & legem Dei admittendis. quod imitatur B. Cyprian. lib. 1. Testim. adversus Iudæos, cap. 1. & 19. Atqui τὸ προσήλυτος apud Iudæos nuncupabatur ex gentibus, nec de profapia Israëlitarum Iudæus, id est, qui ex gentibus ad ipsorum legem accessisset; voce etiam scripturis usitata, 1. Paral. 22. & 2. Paral. 2. ac 3. Tob. 1. Jsaï. 52. sicuti iuxta 70. infra citatur Ezechiel. 14. Matth. 23. & Act. 2. De proverbia autem formula: contentioso fure diem in vesperum trahere, videat Lector nostra Prolegomena. Spectantes denique; pro spectatoribus accipi, ad marginem adnotavit Rhenan. Ego verò ex Vaticanis cod. lego lectionis stylo, pro: lectionibus.*

2. sibi vindicare Dei legem. *Vatic. cod. Vindicare perinde est. nam & vindicare, quod à vindicijs derivatur, est rem controuersam sibi adserere. Ex quo etiam reposuimus paulopost: Israël, pro: Israëlitis, & adiecimus: dicens.*

3. de duobus populis intelligitur. &c. *Hyperbaton est locus iste, aut corruptus, cui ex MS. mederi non licuit. Sine autem legamus edictum, sine dictum, ut habebat 1. editio, non refert.*

4. Nam & secundum memorias, &c. *Memorias usurpat pro scripturis sacris, & abrelieta (ut adnotavit Rhen.) hic & postea, pro: derelicta. Paulopost MS. legit, dereluit, pro: seruiuit, quorum utrumque placet.*

5. & annulis virorum, &c. *Similiter B. Ambros. epist. 56. ad Romulum: Coactus igitur Aaron petit anulos eorum, & in aures mulierum. Quum autem istud neque Græcè hodie legatur, neque Latine in editione B. Hieronymi reperiatur, oportet diuersam fuisse 70. editionem quibusdam in locis, ab ea quæ nunc existat; quod confirmatur ex verbis quæ mox ab Auctore citantur: Hi sunt dii qui nos eiecerunt de terra Ægypti, pro eo quod alibi est: Dii tui qui te, &c. quod semel adnotasse sufficiat, quando id ex Indice scripturarum colligere possit Lector. Porro etiam B. Cyprianus loco priori citato usurpat: eiecere, pro: educere. Nos verò ex Vatican. cod. restitimus: probatur, pro: putabatur, & addidimus paulopost: Deum.*

CAP. II.

6. Igitur gradum conferamus, & summam quæstionis ipsius certis lineis determinemus. *Secundum hunc capituli titulum imposuimus: Quod lex naturalis lege Mosis sit antiquior, qua vigente neque Sabbatum neque circumcisio obseruata sunt. Atqui de duabus hæc formulis proverbialibus, vide nostra supracitata Prolegomena. Legit verò MS. cod. terminemus: sed illud placet*

7. Diliges proximum tibi. *In MS. est: tuum, quemadmodum & in comuni edit. 70. sed illud: tibi, ad mutationem est eius quod Græcè est: τὸν πλησίον σου. Legimus autem ex MS. non concupissent, pro: concupiscerent.*

8. nec in Choreb tantum. *Ita hunc locum restitimus, pro, Oreb. ex vestigijs cod. MS. qui habebat: Chores, quum 70. legant constanter Græcè Χωρὴβ, ἢ Hebræicum ח, Græco exprimentes. Rectè autem addit Auctor aut in Syna & in eremo primum, quia priores legis tabulæ Mosis traditæ sunt in monte Syna, posteriores, ut constat Exod 33. in monte Choreb, de quo latius B. Hieronymi lib. de 42. mansionibus. Ex eodem legimus: futuram, pro: futurum. Et paulopost ex MS. adiecimus: eius. De Enoch vide Adnot. nostras ad lib. de Resurr. carn. ubi sicut hic, ipsum & Heliam æternitatis candidatos nominat.*

CAP. III.

9. Sed Abraham, inquit, circumcisus est, &c. *[Titulum huic capiti dedimus: Quod circumcisio in signum data sit spiritualis circumcissionis, seu ut B. Cyprianum imitemur lib. 1. supracitato cap. 8. Quod circumcisio prima carnalis euacuata sit, & secunda spiritualis repromissa. Tertullianus, dum cap. precedenti negat circumcissionem hominem purgari, & hic in signum datam dicit, non in salutis prærogatiuam, differentiam insinuat inter circumcissionem & baptismum, aliæque nouæ legis sacramenta; quod quamquam in circumcissione dabatur salus, & remittebatur originale peccatum, non tamen per circumcissionem sicuti per baptismum, sed solum ex vi pacti à Deo cum Iudæis inuiti. Atque adeo intelligendus Auctor ad instar illius ad quod alludit Apostolus Rom. 4. Et signum accepit circumcissionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio. Atqui illud: inquit, hic & postea refertur ad Iudæum profelytum. Legimus autem: ipsi Abraham ex MS. ac paulopost: in ducis filium, cum 1. editione, pro: iudicis. Perinde verò est, siue legatur: scelerati, ut excusi. siue: scelesti, ut B. Cyprianus & MS.*

10. Et alio dicit, &c. *Nempe scriptura. Interim hoc ex MS. recens adiecimus, nam alibi reperitur quod sequitur: Ecce dies veniunt, quod ipsum & Hebræo & Græco textui, ac B. Cyprian. ubi supra cap. 11. conforme est, pro quo male excusi: venient.*

11. super vertices montium. *MS. verticè: sed quia infra lib. 3. aduers. Marcionem transfert super summos montes, magis illud placet, maxime quum Græca Regia Dn. Arise Montium Bibliorum editio ἄκρων legat, quamquam interim hoc respondeat Hebræo, & editioni Græcæ Argentorantensi, quæ ἀκρὸς habet. Atqui rectè Rhen. castigauit ex Gorziensi cod. prioris filij, pro populi, ac discent, pro dicentur, denique: abolitionem, pro: obolitionem. Addidimus autem: Lex, ex MS.*

12. & hostis executionem. *Executionem, inquit Rhenan. pro persecutione, sicut lib. 1. adu. Marc. Quid denique adulantius quàm delicta non exequi, id est, non persequi. & ibidem paulo ante: executione mali, ac postea: executore delicti, id est, iudice. Qui addit in illius loci commentario; non aliter Pomponium Jureconsultum D. lib. 48. tit. de accus. & inscript. dixisse: mortem exequi, pro, instituire actionem de parricidio perpetrato.*

13. per Erythræum pelagum. *Plinium, uti solet, imitatur, qui Erythræum mare nuncupat lib. 6. cap. 23. quod nos Rubrum dicimus, sicuti & Dionys. de situ orbis, ἐρυθραίου πελάγους.*

CAP. IIIII.

14. Sequitur, &c. *Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod & Sabbati obseruatio temporalis fuerit. Tractatur autem idem argumentum iisdem penè verbis lib. 3. & 4. aduers. Marc. T. 3.*

15. expuncta. *Id est (inquit Rhenan.) præstita, perfectæ adimpleta. Sic infra: renunciatur expuncta. Item: expuncta consideramus. rursum: quod sequitur expunctum est. Similiter T. 2. lib. de Patientia: omnem patientiæ speciem expunxit. & lib. ad Marc. expuncti contumelia. Item T. 3. lib. de Resurr. carnis: iudicium resurrectionis expunget. lib. 3. ad Marc. iam expunctum, & expungendam putauit. lib. 4. adu. eundem: inueniatur expuncta. ad lib. 5. aduers. eundem expunxerimus. Metaphoram denique expressit T. 2. lib. de Cor. militis, quum dicit: Expungebantur in castris milites. de qua latius Adnot. nostra in Epist. 38. B. Cyprianus. 5. hoc uno addito ex Rhen. in dictum locum lib. de Patient. quod veteres in Calendarijs, quæcetera ut plurimum constabant, verso stylo expungebant nomina seu debita dissoluta. Addidimus autem paulopost ex MS. ab.*

16. sicut per prophetam prædicatum est: Ecce pro-
felyti per me ad te ibunt.] Ex MS. vocem Tertullianicam:
prædicatum, substituiimus, pro: dictum. Citat autem eandem
scripturam infra dicto lib. 3. adu. Marc. & paulatim explicat,
nominatim Isaiæ adscribens, apud quem reperiri iuxta 70. cap. 52.
adnotarunt quidam, sed ibidem hætenus non reperi. Legimus au-
tem paulopost: Sabba religione, pro: religionem.

17. Nam & temporibus Machabæorum, &c.] Quan-
doquidem Machabæorum hic historiam citet in re fidei, non du-
bium quin illam pro Canonica scriptura cognouerit. verum de hoc
latius Adnot. nostris in B. Cypriani c. 18. lib. 3. Testimoniorum.
quibus adde, quod non sit mirum, si in Canone Hebræorum libri
illi non habeantur, quandoquidem plusquam seculo post illum ab
Esdra editum conscripti sunt. Nam inter Cyrum Darij successo-
rem, sub quo Esdras claruit, & Antiochum Epiphanem, sub
quo Machabæi, anni intercesserunt ut minimum 180.

18. & hostes Allophylos.] Αλλοφύλοι Græci Bibliorum
interpretes (inquit B. Hieron. in Isaiæ c. 2.) sunt interpretati,
pro Philistim, quæ est hodie gens Palestina: quod ipsum comproba-
tur & in editione Latina 70. ex titulo Psal. 55. Verum hic id re-
fert Tertullianus ad Græcos, contra quos Machabæi dimicabant, eo
quod vox Græca alienigenas significet in genere.

CAP. V.

19. Sic & sacrificia, &c.] Illud caput hoc titulo insigniuimus:
Quod & sacrificia terrenarum oblationum figura fuerint
spiritualium. Cui respondet inscriptio, qua Auctorem imitatur
c. 16. lib. 1. Testim. B. Cypri. Quod sacrificium vetus euacuaretur,
& nouum celebraretur. Atqui cum MS. legimus conformiter He-
braico, Græco, & Latino exemplaribus: Vbi est Abel frater
tuus? & nuuquid cultus fratris mei sum ego?

20. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui
te inuenerit occidet.] Secundum scripturam veritatem non sunt
hæc Dei verba: quin potius ille posito in Cain signo, cauet ut non
occidat eum omnis qui inuenerit eum; cui correspondet & Iose-
phus Antiq. li. 1. cap. 3. quib. & ipse Tertull. infra T. 3. lib. 2.
adu. Marc. in hæc verba: Cain & maledixit, & cupidum
morteluere delictum mori interim vetuit. Videtur itaque
mutis iste locus vitio librariorum, qui inter his repetitum Ge-
mens & tremens super terram, media transilierunt, atque a-
deo sic supplendus & emendandus: Gemens, & tremens eris
super terram. Et dixit Cain ad Dominum: Maius deli-
ctum meum, quam ut remittatur mihi, & eijcies me ho-
die à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero gemens
& tremens super terram, & omnis qui me inuenerit, oc-
cidet.

21. Denique quum per Moysen in Leuitico, &c.] Vel
ex hoc loco patet subinde memoria lapsum Auctorem in citandis
scripturarum locis, quum hoc præscriptum nusquam in Leuitico
reperiatur, sed Deuter. 13. Eodem pertinet quod supra c. 3. dixit:
Et idem subsequens sermo propheta, &c. quum præcedat
ea scriptura illam quæ prius citata est, non subsequatur: & in-
fra: Et alibi dicit, quum eodem capite contineatur. quod semel
adnotasse sufficiat contra sciolos quosdam, qui nolunt addimittere
in Patribus ἀμαρτυρία μνημονεύειν. Restituimus autem ex MS.
repromissionis, pro: promissionis; & terra sancta, pro:
terram sanctam.

22. Et in omni loco offeruntur, &c.] sic ex MS. & hic, &
sub finem capitis, conformiter Latino, Græco, & Hebraico tex-
tus, pro: offeruntur, maxime quum sic legat etiam B. Cypria-
nus ubi supra, & ipse Auctor infra T. 3. l. 3. aduersus Marc. v-
bi paulo latius explicat sacrificia munda, seu spiritualia, non
modo ut intelligantur quemadmodum hic loquitur, sacrificia
laudis, & cor contribulatum, sed etiam Gloriæ relatio,
& benedictio, & laus, & hymni, denique: Ecclesiarum sa-
cramenta, & munditiæ sacrificiorum. Quare valeant Mag-
denburgenses, qui ex hoc Tertulliani loco simili, sub initium lib. 4.
adu. Marc. argumentum sumunt aduersus Ecclesiæ sacrificium,
quum illud maxime ab Auctore confirmetur verbis illis modo ci-
tatis. Ut omittam locos, de quibus supra l. ad Scapulam, c. 2. n.

11. & infra latius lib. Orat. nu. 1. ubi disertis verbis sacrificij
Ecclesiæ meminit. Certè ex Lecturg. Latin. nostris. T. 1. pag. 9. &
sequ. videre est conformem Patrum loci huius Malachiæ intellectu
de Ecclesiæ sacrificio: & nominatim SS. Iustini Mart. Frenet,
Cypriani, Eusebij Casariensis, Chrysost. Hieron. August. Theo-
doreti, & Damasceni.

23. Quoniam et si adtuleritis mihi similitudinem] Sic vertit
quod Græcè est σέμειον λιν. pro qua Latinus interpres: sacrificiū
translulit.

34. nec si veniatis videri mihi.] Videri pro: apparere. quod
legit dicta Latina editio 70. & haud absimiliter vertit noster in-
terpres ex Hebræo: cum veneritis ante conspectum meum.

CAP. VI.

De Sabbato & circuncisione, & legis veteris & no-
uæ obseruatione.] Quemadmodum haud dubie titulus hic ex margi-
ne (sicuti & sequentes aliquot) in textum irrepperunt; ita puta-
ui iterum in marginem reijciendum, idque eo magis, quod cum
hoc caput quædam sit conclusio ex præcedentibus, hic potius titu-
lus conueniat: Ex præcedentibus concludi legem nouam
superuenturam; atque adeo quærendum, an iam nouæ
legis lator venerit necne. Legimus autem: præcedenti tem-
pori, pro: tempore; & iuxta MS. cod. omisimus illud: orire-
tur lumen, utpote superfluum, quandoquidem præcedat: ful-
gente nobis lumine.

26. De natiuitate Christi, & aduentu primo.] Hunc
titulum ne quidem ad marginem transcripsimus, quod huic loco
non conueniat. Restituimus etiam quod habebat prima editio:
Nam etiam, phrasi Tertullianca, pro eo quod tanquam elegan-
tius substitutum fuit: Hic inquam, & omisimus: an, ubi le-
gebatur: an necne.

CAP. VII.

27. Igitur in isto gradum conferamus, an, qui ventu-
rus Christus adnunciabatur, iam venerit.] Ita ex MS. &
1. edit. pro eo quod erat: an qui venturus est Christus. Titu-
lum autem huic capiti dedimus: Quod nouæ legis lator non
expectetur, sed iam venerit, ex Prophetijs de regno eius
inter Gentes æterno manifestum fieri. Atqui de Prouer-
biali formula: Gradum conferre, videantur nostra Prolego-
mena. Legimus verò ex MS. præcanuerint vocem Tertulliani-
cam, pro: præcinerint.

28. Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino.]
De erronea hac lectione, tamen iam olim inueterata, vide Adnt.
nostras in S. Cyprian. lib. 1. Testim. adu. Iud. cap. 21. nu. 60.

29. Cui enim dexteram tenet pater, &c.] Alludit haud-
dubie ad locum scripturæ præcedentem, sicuti etiam in illo: quem
exaudierunt omnes gentes.

30. Parthi, Medi, Elamitæ.] Comprobans Auctor, quod
iam tū omnes Gentes in Christum crediderant, primum vititur verbis
scripturæ Act. 2. de ijs qui, ubi in festo Pentecostes audierant Ap-
ostolos suis quibusque linguis loquentes, ad Christum conuersi sunt.
Vbi ex instituto videntur coniuncti Parthi, Medi, & Elamitæ,
non (Elamitæ) id est Persæ, sic ab Elam filio Sem (teste Iosepho
Antiq. lib. 1. cap. 7.) nuncupati, eo quod sibi inuicem vicini
sint. Atqui confirmatur Auctoris sententia à B. Sophronio Ga-
tal. Græcor. vir. illustrium inter opera Hieronymi, qui B. Tho-
mam Apostolum prædicasse dicit Euangelium Christi, Parthis,
Medis, & Persis; Carmanis quoque, Hircanis, Bactris, &
Magis; Indis denique, apud quos in ciuitate Calamina martyrium
passus sit.

31. Et qui inhabitat Mesopotamiam.] Apud Mesopota-
miam primi Doctores recensentur ab Epiphano Archelæus &
Marcellus; quam tamen sua cæpit heresi inficere Bardesanes Valen-
tini sectator, etiam ante Tertullianum.

32. Armeniam.] Huius quidem in Actis Apostolorum
prouinciæ non sit mentio: sed iam tum etiam Christi fidem a-
pud eos viguisse vel inde manifestum est, quod non ita multo
post Armenij bellum Maximino tyranno indixerint, antea sacij
Romanorum

Romanorum, Christianæ fidei & religionis ergo, à qua illos ad idololatriam conabatur abducere. Testis est eius rei Niceph. Eccl. hist. lib. 7. cap. 28.

33. Phrygiam.] Quum Phrygia Asia minoris sit provincia, rectius Act. 2. coniungitur cum Asia & Pamphylia, quippe quam, ut est Act. 16. & 18. etiam peragraverit B. Apostolus Paulus. Hierapoli autem Phrygiæ oppido sepultus fuit, teste Sophronio, ubi supra, B. Philippus Apostolus cum filiabus. Insuper eadem hac ferè etate celebrata narrat Iconij & Synadæ Concilia de baptismo hæreticorum, Firmilianus, de quo infra Epist. lxxv. quam edidimus inter B. Cyr. opera, & Dionys. Alexandr. Episcopus ad Philemonem apud Euseb. lib. 25. cap. 6. & Niceph. lib. 3. cap. 9.

34. Cappadociam, & incolentes Pontum.] Ad electos aduenas dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bythinie suam priorem scripsit Epistolam Canonicam B. Petrus Apostolorum princeps Deinde persecutionis Christianorum in Cappadocia meminit supra Auctor lib. ad Scapulam cap. 3. Cuius sedes Episcopales, Casarea, in qua dictus Firmilianus paulopost Episcopus, Amasia, in qua quondam Phedimus & Lalandis, iuxta Eusebium & Niceph. qui etiam Miconij mentionem faciunt.

35. Asiam & Pamphylia.] In Asia Apostolicas Ecclesias recenset latè Auctor noster lib. de Præscript. hæretic. Claruerunt autem in ea præter B. B. Paulum & Barnabam Apostolos, qui Asiam & Pamphylia peragraverunt Act. 13. 14. 15. & 27. Scriptores Ecclesiastici iuxta B. Hieron. Catal. vir. Illustrium, iam ante Tertullianum Apollinarius & Papius Hierapolitani, Quadratus & Aristides Athenienses, Melito Sardenis, Dionysius & Bacchilius Corinthij, Rhodon Asianus, ac Polyocrates Ephesius.

36. immorantes Ægyptum.] Vel sola Alexandrinæ Ægypti metropolis Ecclesiæ à B. Marco Evangelista institutio, de qua latius in nostris Læturgiis Latin. pag. 88. & sequent. omnibus, usque adeo nota est, ut pluribus non sit opus. His adde antiquiores Hermopolitanam: Nili, Arsenoitem, & Tingitanam.

37. Et regionem Africa, quæ est trans Cyrenem.] Pentapoli in Cyrenaicam (de qua Plin. lib. 5. cap. 5. Pompon. Mel. lib. 1. Strabo lib. 17. & Ann. Marcell. lib. 22.) ita periphrasiquadam post B. Lucam delineavit Auctor, cuius Episcopi plures etiam antiquitus celebrantur. Erant autem in ea civitates quinque Berenice, Apollonia, Ptolemæis, quæ & Barce, Arsinoe, & ipsa à qua denominatio Cyrenæ.

38. Romani & incolæ, tunc & in Ierusalem Iudæi.] Ita prorsus distinguo, ut incolæ idem sint Auctori qui Act. 2. aduenæ, quandoquidem & Cicero lib. Offic. eadem significatione dixerit: Peregrini atque incolæ officium est nihil præter suum negotium agere. Addit autem: tunc, ut indicet id temporis quidem Iudæos credidisse, sed non sua etate. Porro de Romana Ecclesia vide Adnot. nostras in B. Cyr. epist. 45. nu. 6. & 55. nu. 90 ac 91. & in Symbolum nu. 17. infra quoque T. 3. ad libros Auctoris de Præscript. ad hæreticos.

39. ut iam Getulorum varietates.] Getuli, qui & Libyes, Africa populi prope tractum inhabitabilem iuxta Melam Pomponium, qui primi omnium (teste Salustio in Iugurtha) eam regionem tenuerunt, asperi incultique, quibus cibus caro ferina atque humi pabulum uti pecoribus, qui neque moribus neque lege neque imperio cuiusquam regebantur, et vagi palantes quo nox coegerat, sedes habebant. Unde & paulopost Auctor, Getulorum barbaries dixit.

40. & Maurorum multi fines.] Mauritaniæ Ecclesiarum persecutionis meminit Auctor supra lib. ad Scapulam cap. 4. Atque Maurorum multi fines, id est: Gentes multæ, à Plinio recensentur hist. natur. lib. 5. cap. 2. & 3. & de Mauritanijs duabus aliquid diximus Adn. nostris in B. Cyr. epist. 45. nu. 7. & 8.

41. Hispaniarum omnes termini.] Videntur hinc Hispaniæ regna omnia iam tum Christi fidem suscepisse, inter quæ Præfex Legionis Christianorum hostis recēsetur à Tertulliano to-

co citato, & eiusdem ac Asturici B. Cypria. epist. 68. ubi vide Adnot. nostras num. 2. Aliqui Hispaniarum Apostoli celebrantur iuxta B. Iffidorum B. Jacobus maior. Testis est etiam B. Ioan. Chrysost.: profectionis B. Pauli Apostoli in Hispanias, ubi locum tractat 2. Tim. 4. cui satis consentit B. Hieron. loco super præcitato, dum scribit post primam sub Nerone captiuitatem prædicasse illum in partibus Occidentis. Et expresse adtestantur Dorotheus in Synopsi, Athanasius ad Dracont. & Epiphanius alibi.

42. Galliarum diuersæ nationes.] Ut ne sim prolixior in commemorandis Galliarum diuersis nationibus, Lectori sufficiat hoc loco, quod primus Galatarum uti patet ex Epist. ad Titum cap. 4. atque adeo Gallorum, præsertim Viennensium, Apostolus fuerit B. Crescens, B. Pauli Apostoli discipulus, deinde B. Martialis Lemouicensium, Burdegalsium, Agenensium, Cadurcorum, Ruthenensium, Aniciensium, Engolismensium & Mimiatisium; Saturninus Tolosatum; Austronemius Auerdensium; Paulus Farbonensium, Fronto Peiragoricorum, Eutropius Xantiesium, Gaius Tironensium, Iulianus Cenomanorum, Benignus Lingonensium, B. B. Dionysius Arcopagita Parisiorum, Aphrodisius & Ursinus Biturigum, Sanius & Potentianus Senonensium, Clemens Metensium, & Belgarum, Valerius Treuicensium, Maternus Colonensium & Tungrorum, Regulus ac Trophimus Arelatensium, & sanctinus Carnotensium, Meldensium & Virdunensium Episcopi. Sicuti latè deducit primo Centenario suo Iffengrenius, & multorum meminit B. Petrus Cluniacensis adu. hæres. de templis, de quorum adeo Læturgijs testimonio reperire est inter nostra Latinorum Læturgiæ, pag. 93. & sequentibus.

43. & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subdita.] Gesserunt quidem cum Britanis bella Iulius Cæsar & Claudius Imperator teste Beda hist. Angl. lib. 1. cap. 2. & inde Britanicus dictus, sed & plurimam Insula partem occupauerunt. Deinde & Vespasianus, alique Romani præfecti eam administrarunt. Quinetiā Adrianus, Pertinax, & Albinus Imperatores in eam transmiserunt, teste Polydoro Vergilio Ang. hist. lib. 2. Nemo tamen ante Senerum integram insulam obtinuit, & Pictones ab eo primum in montana compulsi sunt, usque adeo ut verè afferat Polydorus ad Septentrionales Britannicæ partes priores Cæsares non peruenisse. Atque adeo rectè Romanis inaccessa loca nuncupat Auctor, utpotè quum liber iste dante expeditione Seneri Britannicam, sub finem vitæ ab eo susceptam, in qua etiam perijt, scriptus sit. Et tamen (quod illa aduersatua particula verò subindicat) Christo subdita, quippe quum (iuxta Bedam & Polydorum) sub Marco Antonino Vero Britannia omnium Prouinciæ prima, rogatu Lucij Regis, & auspicijs Eleutherij Papæ Romani, opera SS. Fugatii & Damiani publice tota Euangelium receperit. Imò si Polydoro creditur, iam antea illic fidei fundamenta iacta fuerint à B. Iosepho ab Arimathia: quod confirmat Gildas Britannus, asserens iam inde ab ortu Euangelij Britannos Christi Religionem suscepisse; quare non placet lectio MS. cod. in accessu Romanorum loca Christo verò subdita.

44. & Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum.] De his in hac verba Plin. ubi supra lib. 4. cap. 12. Ab eo in plenum quidem omnes Scythæ, variè tamen littori appositæ, tenere; alias Geta, Daci Romanis dicti alias Sarmatæ Græcis Sauromata, &c. Superiora verò inter Danubium & Hercynium saltum usque ad Pannonicam Hyberna Carnuti; Germanorumque ibi cōfinium campos & plana lazyges Sarmatæ, montes verò pulsi ab his Daci. Quare rectè Auctor tum hic tum libro de Anima infra T. Gentes has coniungit, easdem paulopost vno Germanorum nomine cōprehendens. Et de parte aliqua singularum harum Prouinciæ intelligendum Auctorem non malè adnotauit Rhenanus. Aliqui Titum profectum in Dalmatiam testis est ipse B. Paulus sua 2. ad Tim. Epist. cap. 4. Deinde traditur B. Apollinaris B. Petri Apostoli discipulus, primus Rauenne Episcopus, etiā Dalmatis & dicti Danubij accolis Euāg. prædicasse. Sunt qui & B. Thomā Germanorum Apostoli faciunt. Scythis autē, Sogdianis & Soccis fidē Christi tradidisse B. Andream Apostolum scribit, ubi supra, Sophronius; inde profectum in

Sebastopolim magnam, ubi interiores incolunt *Aethiopes*. Ad quos fortassis alludit *Auctor* adiciens: & abditarum multarum gentium. Ceterum legimus paulopost cum *MS.* populus nominis Christi inhabitet, pro: Christiani habitet.

45. qui omnibus in aeternum gentibus regnaturus nuntiabatur.] Addidimus: gentibus, ex *MS.* quia alludere eum ad aliquod scripturae testimonium de regno Christi aeterno in omnibus gentibus patet ex aduersativa illa de regno Salomonis. Sed in finibus Iudae (sic enim lego, pro: Iudaea) tantum, & similibus aliquot, maxime autem illa: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Videtur autem alludere ad illud *Danielis* 7. quod infra citatur cap. vlt. & lib. 4. adu. Marc. T. 3. Et data est ei potestas regia, & omnes nationes terrae secundum genus, & omnis gloria seruiet ei, & postestas illius aeterna, &c. Atqui etiam hic illud: De regno Christi aeterno, ad marginem reieciimus.

46. Si *Babylonijs* & *Parthis* regnauit *Darius*.] Agit de *Dario* primo, qui occupauit *Babylonem*, & interfecit *Balthasar* regem, qui quum rex *Persarum* fuerit, confirmatur nostra sententia in cap. 2. lib. de *Pallio*, quod *Parthi* *Auctori* nostro ydem sint qui *Persae*, & econtrario.

47. vel quisque.] Quisque, pro: quisquis, familiare esse *Tertulliano* etiam alibi adnotauimus.

48. ab India usque *Aethiopiam*.] Huc pertinet imprimis illud *Plinij* lib. 6. cap. 26. *Babylon* *Chaldaicarum* gentium caput diu summam claritatem obtinuit in toto orbe, propter quam reliqua pars *Mesopotamiae* *Assyriaeque* *Babylonia* appellata est. Item quod habet 24. cap. Plura sunt segmenta mundi, quae nostri circulos appellauere, *Graeci* parallelos. Principium habet India pars versa ad austrum. Patet usque *Arabiam* & *rubri maris* incolae. Continentur *Gedrosi*, *Persae*, *Carmani*, *Elymnei*, (qui supra *E-lamita*) *Parthyae*, *Aria*, *Susiana*, *Mesopotamia*, *Seleucia* cognominata *Babylonia*, *Arabia* ad *Petram* usque, *Syria* *Caele*, *Pelusi* *Aegypti*. Quibus posterioribus prouincijs à *Mesopotamia* ad *Pelusium* usque, & post debellatam *Aegyptum* ad *Aethiopes* usque *Aegypto* conterminos *Nabuchodonosor* cum suis *Regulis* habuit regni sui terminos. Deinde etiam sub secundo circulo post excidium *Hierosolymitanum* amplectebatur (ut eiusdem verbis utar) *Babylonem*, *Idumaeam*, *Samaritaniam*, *Hierosolymam*, & reliquas *Syriae* prouincias ac oppida. Si autem *Assyriam* coniungas, quae *Sogdianos* & *Sacas* complectitur, à meridie terminatur India intra *Gangen* parte *Imai* montis, quae sub illa est. Vide de his *Tabulam* apud *Ptolomeum* *Asia* 4. §. 10.

49. *Alexander Macedo*, &c.] Vide *Q. Curtium*.

50. Si *Germani*, adhuc usque limites transgredi non sinuntur.] *Germani* à *Romanis* potius bellum in aetatem usque *Tertulliani* passi sunt quam intulerunt, quod metuerent illi ne fines suos transgredierentur, utpotè vaticinantes, quanta postea mala Italia intulerint *Longobardi*, *Gothi*, *Hunni*, *Vandali*, *Squadi*, & id genus *Germani*.

51. *Maurorum* gens, & *Getulorum* barbaries, &c.] *Barbaries* & *Barbariae* & *Barbaria* pro regione seu regionibus *Barbaris* usurpata *Tertulliano*, tum hic, tum *Tom. 2. de Vel. virg.* & *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marcion.* & alibi.

52. nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt.] Causam huius rei tradit *Iosephus* oratione sua ad *Iudaeos*, lib. 6. de bello Iudaico cap. 11. Quid *Romanos* effugit, nisi quod propter aestus & frigora esset inutile. 2. Paulopost verò rectè castigauit *Rhen.* ex *Gorziensi* codice: *Barbari*, pro: *Barbara*.

C A P. VIII.

53. Itaque requirenda tempora; &c.] Titulus huius capituli, quem ad marginem etiam reieciimus, hactenus excusus erat: De *Passione* Christi, & vastatione *Ierusalém*. sed iste *Auctori* magis conformis est: De temporibus aduentus ac passionis Christi, & exterminij ciuitatis *Ierusalem*. Restituimus autem ex *MS.* operationibus, vocem *Tertullianicam*, pro: operibus. Citant porro *Auctor* *Glossa* ordinaria, *Hugo*, ac *B. Hieron.* *Comment. in Danielem*, magnā huius capituli partem ab eo loco qui incipit: Vnde ergo ostendimus, &c. usque ad illud:

Igitur expletis his. *Hieronimus* autem citat, & hunc locum imitatur *B. Prosper*, aut quisquis est *Auctor* librorum de *Prorsiff.* & *Pradiet. Dei*, part. 2. cap. 35. Imitatur etiam *Iulianus Pomerius* contra *Iud.* lib. 1. editus in *Bibl. SS. Patrum* T. 5. immo nominatim citat, cuius verba ipsa adferimus, quia multum lucis adferunt: *Alij* (inquit) à primo *Darij* anno, quando & *Daniel* hanc visionem vidit, usque ad aduentum Christi euolutas fuisse sexaginta duas & dimidiam hebdomadas docuerunt, pro eo quod & in ipsa *Prophetia* *Danielis* sic subdiuise monstrantur. Reliquas autem septem hebdomadas & dimidiam in *Passione* Christi, & expugnatione *Iudaeorum*, quae per *Vespasianum* deuicti sunt, completas esse definiunt. Alium vident ordinem regnorum (sic lego, pro: regnum) & supputationem sequentes annorum, quam illi quos praemisimus, tenuerunt. Sicut *Tertullianus* in libro quem contra *Iudaeos* scripsit, praeloquitur, cuius iam breuiter verba ponenda sunt. Sic enim ait: Vnde igitur ostendimus, &c. Si ergo secundum *Tertullianum* has hebdomadas supputare velitis, in earum euolutione & natiuitate, & *Passione* Christi, excidiumque *Hierosolymorum* (sicut à *Propheta* praedictum est) completum fuisse videbitis. Atqui scio (ut *B. Hieron.* verbis utar, qui diuersas adfert sententias *Africani*, *Eusebij*, *Clementis Alexandr.* *Apollinarij* & *Hebraeorum*) de hac quaestione varie ab eruditiss. viris disputatū, & unumquemque pro capiti ingenij sui dixisse quod senserat. Sed quia periculosum est de *Magistrorum* *Ecclesiae* iudicare sententijs, & alterā praeferre alteri, *Lectoris* arbitrio derelinquo, cuius expositionem sequi debent; dummodo (iuxta veteres omnes) aduentui Christi adaptentur tempora à *Daniele* praedicta, & perspicua sit *Auctoris* nostri, prima facie subobscura sententia; in qua non parum nos laborasse, ex *Anot. nostris* sequentibus colligi poterit.

54. In principio obsecrationis tuae.] Sic restitui hunc locum, pro: obseruationis, ex originalibus fontibus huius scripturae *Danielis*, non solum *Hebraeis*, sed & *Graecis*, si non 70. saltem *Theodotionis* editione. *Graece* enim esset τῇ ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου. quae vox deprecationem vel obsecrationem significat.

55. quoadusque inueteretur dilectum, & signentur peccata, & exorentur iniustitiae.] Tria etiā membra hac dumtaxat reperire est in *Africano* apud *B. Hieron.* similiter & apud *B. Prosperum* locis citatis; neque verò etiā plura in editione Latina *B. Hieron.* ex *Hebraeo*. *Clemens* tamen *Alexandrinus* *Strom.* l. 1. quartū membrum interponit: & deleat iniquitates. & *Graece* item additur: καὶ ἀπαλειψαὶ τὰς ἀνομίας, quod Latine translatus est & ad delendum iniquitates. Verum videtur id aliquando ex margine in textum irrepsisse ad interpretationem secundi membri, καὶ τὰ φερεῖται ἀμαρτίας, quod ut signentur peccata, veteres omnes verierunt, phrasi scripturae, quae signari seu obsignari accipit, pro adimpleri, finem accipere, & proinde etiam deleri.

56. & ut signetur visio & prophetae.] Id est, adimpleatur, quod *B. Prosper* trāstulit, & *B. Hieron.* ex *Hebraeo*, iuxta illud: Lex & propheta usque; ad *Ioannē*, quemadmodū etiā infra interpretatur ipse *Auctor*. Quum autem etiam varient *Graeci* cod. legentes aut: ἀποφύγω, aut: ἀποφύγῃς, illud etiam disertis verbis *Africanus* & *Clemens*; perinde est, siue hic legatur, *Prophetes*, siue: *Prophetia*, maxime quum postea *Auctor* tam in *MS.* cod. quā apud *Iulianum Pomerium* & alios modò hoc, modò illud legat. Idem etiam est siue legat hic & postea: à profectione sermonis, quod *Graeco* & *Hebraeo* textui magis conforme est, siue: propheta, sicut legunt *MS.* & *Iulianus*. Lego verò ex *MS.* & ut vngatur.

57. integrando & reedificando.] Quum paulopost haec verba repetens vertat istud hoc modo: respondere me tibi, ad verbum ex *Graeco*: τῷ ἀποκριθῆναι, puto legi debere in respondendo, maxime quum *Africanus*, *Clemens*, *Eusebius*, *Prosper* constanter legant: ut respondeatur, seu: ut respondeas, siue: in respondendo. Noli tamen in textu immutare ob nimiam litterarū distatiam; eo quod *MS.* etiā illud legat. Interpretatur autem illud *Glossa* interlinearis, intelliges à profectione sermonis, quo respondebitur ut adificetur *Ierusalem* computationem incipi debere

bere hebdomadarum. Auctor vero noster paulo aliter, ac si dicat angelus, ab exitu sermonis quo tibi respondeo.

58. Hebdomadas septem & dimidiam & lxxii. & dimidiam.] Illud septem & dimidiam adiecimus tum quod hoc disertis verbis interpretetur & hoc capite, & iterum sub finem. i. e. tum quod illud hebdomadas septem legant Hebræi, Græci & Latini codices, & Patres omnes; immo Glossa interlinearis, ubi apud vulgatum interpretem Latinum paulopost habetur: Et post lxxij. hebdom. occidetur Christus, addit: & septem, sicuti etiam Lyranus. Neque verò obstat quod primum interpretatur seorsum lxxij. hebdom. & dimidiam & postea: septem & dimidiam, ut supradictum est nu. 53. quia etsi plerique Patrum prius putent adimpletas septem, & postea lxxij. certè Hebræi, etsi in reliquo absurde, propterea tamen etiam loco septem hebdom. complendas sentiunt, addentes (apud B. Hier. in comment.) Nec moueat quod primum numerentur vij. hebdom. & postea lxxij. & rursum una quæ in duas partes diuiditur. Est enim hoc idioma sermonis Hebræici & antiquorum sermonis Latini, ut ante minorem numerum supputent, & postea maiorem; ut verbi gratia: Abraham vixit annos quinque & septuaginta & centum.

59. & conuertetur & ædificabitur.] Clemens Alexand. conuertetur. sed magis illud placet, eo quod Græcè sit: ἐπιτρέψεται. quare etiam ille sic castigandus videtur. Quod Periphrastice sic vertit vetus interpretes edit. 70. (seu Theodotionis, secundum cuius editionem editum scribit hunc librum B. Hieron.) & rursum ædificabitur, sicut & Latina ex Hebræica editione.

60. in latitiam.] Certè si usquam alibi, tum ex precedenti, tum ex sequentibus in hoc capite, constat verum esse quod scribit B. Ambr. & in vita Auctoris à nobis citatū est, etiam ipsos Græcos diuersos habuisse scripturæ sacre codices, atque hinc quæ in Latinis reprehenduntur, inueniri tamen posita à Tertulliano, Victorino, & Cypriano. Est enim prorsus peculiaris hac lectio, & quæ cum Græca voce πλάττω, quam legunt Patres reliqui, & interpretantur ex Hebræo Latini, minime conveniat, usque adeo ut legisse debeat eis τὴν πλατείαν, hoc est, uti paulopost transulit: in latitudinem; quo fit ut suspicarer nouam vocem hic legendam: latitiam, non: latitudinem, nisi ex Varrone scirem lib. 5. de Lat. ling. etiam à latitudine latitiam dici. Latati enim (inquit) ab eo quod latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum.

61. & conuallationem.] Hoc vicissim Græca voci περιπύρις magis correspondet, quam quod alij murum vertunt: quandoquidem Jsa. 16. vertatur: circummurale.

62. & innouabuntur tempora.] Sic etiam Clemens Alexandrinus, pro eo quod Græcè est in edit. Basiliensi, & ἐκκαθάρσονται οἱ καιροί. quæ adeo lectio magis placet, quæ illa edit. Complut. & Regia, ἐν καθαρίαι τῶν χρόνων, mutata quantum apparet ex Hebræica Latina editione, quæ habet in angustia temporum maxime quum eadem etiam in hoc mendosa sit quod habet: & τὰς ἐξ ἑβδομάδων ἐξήκοντα τέσσαρες, id est sexaginta quatuor, sicuti vitiosa est etiam Latina interpretatio, pro eo quod omnino legendum est cum Patribus omnibus tam Græcis quam Latinis, sicuti habet edit. Basil. 63. id est sexaginta duas.

63. & non erit.] Etiam hic variat ab omnibus alijs, quum Græcè sit & καὶ οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ. quod verterunt & iudicium non est in eo, & Latini ex Hebræo: & non erit eius populus qui eum negaturus est.

64. & ciuitatem & sanctum.] Ominò sic legendum, non autem: ciuitatem sanctam, patet tum ex iisdem verbis supra, & infra, quæ etiam sic olim leguntur à B. Hieron. Pomerio, & Glossa ordinaria, tum ex cod. Græcis, Hebræis, & Latinis omnibus. Et sanctum pro templo accipitur. Quod autem hic dicit: cum duce adueniente, sicut & Clem. Alexandr. antea & postea dicit conformis Græco & Hebræo textui: venturo Latine etiam expressit vocem Græcam: ἡγεμόνα, pro eo quod alij: diluui.

65. usque ad finem belli, &c.] Variam etiam lectionem Græcorum codicum commonstrat, quum hic vertit usque ad finem belli, quod concideretur, iuxta id quod Græcè nunc est

ἕως τέλους πολέμου σωτηριμωδῶς, huius verò cap. initio. ac infra verbis his supra citatis: & destrui pinnaculum, ac si legerit περιπύρις. pro πολέμου. Paraphrasticos etiam extulit usque ad interitum, initio & hoc loco Græcum illud. τὰς ἐπὶ ἀφανισμοῖς ἀφανισμῶν. quod ipsum repetitum postea à Daniele vertit paulopost: dabitur super vastatione, Nec mirum, quum etiam ibi variet Græcorum lectio, quam utrumque, ut mox dicemus, habet editio Basiliensis.

66. Et confirmabit testamentum multis.] Omisimus, uti legebatur: in multis. quod neutra illa lectio neque Hebræa id habet, neque illi veteres aut Græci aut Latini interpretes.

67. auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, & usque ad finem temporis consummatio dabitur super vastatione.] Illud: meum, habet etiam Clemens Alexandr. Ad verbum autem reliqua transfert, sicuti Græcè est in Complut. & Regia edit. & Basiliensis posteriori loco: ἀρῆσεται θυσιὰ καὶ σπονδὴ, καὶ ἐπὶ τῷ ἱερῷ βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων ἔσται, καὶ ἕως σωτηρίας καὶ ἰσῶς σωτέρας δόδεσσεται ἐπὶ τῷ ἐρημώσιν. Cui etiam cōforme est quod legit Latina cōmunis titulo 70. & primo loco Clemens Alexandr. Verum in edit. Basiliensi primo loco habetur hæc lectio: καὶ παύσει θυσιὰς καὶ θυσιὰς. Quod vertit in Chro. Eusebij, & Com. in Daniel. B. Hier. cessabit hostia & sacrificium: & ad verbum est: cessare faciet, seu destruet aliare & sacrificium; deinde sequitur καὶ περιπύρις ὑπὸ ἀφανισμῶν καὶ ἕως σωτηρίας, id est (ad quod, uti modo dictum est, alludit Auctor) & pinnaculum nempe destruet, usque ad interitum & usque ad finem seu consummationem, καὶ σπονδὴς τῶν ἱερῶν ἐπὶ ἀφανισμῶν. quod vertere licet: & ordinabit super interitu seu desolatione. Atqui Clemens Alexandrinus posteriori loco addit lectionem hanc nonnihil à precedentibus diuersam: καὶ ἡμῶν ἐξ ἑβδομάδων καὶ παύσει θυμιάματα θυσιῶν, καὶ περιπύρις ἀφανισμῶν ἕως σωτηρίας, καὶ σπονδὴς δὲ καὶ ἀφανισμῶν. quæ sic interpretatur eius interpretes. In medio hebdomadæ cessare faciet thymiamia sacrificij, & expansio destructionis usque ad consummationem, & instar destructionis libaminis. Atqui vel hinc patet verissimum esse quod prafat. in Comment. Danielis asserit B. Hieron. tres fuisse editiones huius Prophetæ, nempe Aquilæ, Theodotionis, ac Symmachi, sed tamen iuxta Theodotionem Ecclesiæ legere.

68. in sexaginta duabus hebdomadibus. Mendum apertissimum ita correximus, quo legebatur contra & scripturæ sacre & Auctoris sententiam, lxxii. Siue autem legas: ostendimus, sicut ex. hæcenus, Pomerius & Glossa Ordin. siue: ostendimus, uti B. Hieron. perinde est; & similiter, an legas: Numerabimus, uti vulgò, an Numeremus, quod habet Pomerius. Sed legimus paulopost num. 69. cum B. Hieron. Pomerio & Glossa: quoniam, pro: quomodo Legit deinde Pomerius: Intellige prophetationes sermonis huius. sed placet vulgata lectio: Et intellige & conijce à profecione; seu Prophetatione (quod legunt B. Hieron. & Glossa) sermonis.

69. Vnde à primo anno Darij debemus computare, &c.] Cuius Darij annum primum intelligat explicat mox, cum adiungit: Darius enim regnavit annis xix. quod propter Reges Persarum seu Medorum sequentes non potest non de Dario Notho, aut saltem Longimano intelligi. Fuit itaque ipse in ea sententia, quod sub hoc Dario hanc visionem vidit Daniel. Quod etsi sit contra omnium aliorum sententiam, & sub nomine Porphyrij impugnet eam B. Hieron. initio huius Prophetiæ; confirmatur tamen ab Abben. Esra. in c. l. Danielis. dicit enim hunc vixisse admodum senem temporibus Ester. Videamus ergo an ne aliquo modo cum historia possit consistere, quod usque ad hanc Darium vixerit Daniel. Imprimis autem (ut hoc semel admo- neamus, diuersam hanc 70. hebdomadarum computationem provenire, partim ex 4. prophetijs de reedificatione Ierusalem, Hierem. 25. Hierem. 29. Dan. 9. & 1. Esdr. 5. ac 6. partim ex diuersitate Regum, qui Darij cognominati sunt, & maxime annorum quibus regnarunt, immò etiam prædictione angeli, 4. Esdr. 7. de reuelatione Iesu post annos 400. & more Christi post tempus illud) Danielis 1. & 13. constat, anno 1. Nabuchodonosor translatus

eum in Babylonem (iuxta quosdam, annorum 12. aut ad summum 15.) puerum anno 3. Regni Joakin Regis Juda, 11. ante eversonem templi Hierosolymae, quae contigit anno Nabuchodonosor 12. Porro à captivitate Joachim filij Joakin eodè anno aut saltem ab eversione urbis, usq; ad reditum à captivitate sub Cyro, anni 70. Ab illo, usq; ad Darium Nothum (quem confundunt Hebraei cum Longimano) iuxta calculum Genebrardi anni 50. Si itaque idipsum senserit Auctor, fuerit Daniel annorum circiter 140. aut ad summum 150. Quod ipsum quidam persuasum potuerit esse Tertuliano, quum Philo. Iesu filio Iosedech attribuat annos ætatis centum triginta, & Neemia Turnault lib. 3. de dog. Eccl. annos 140. & alij quidam, Genebrardo teste, asserant Efram & Neemiam ad Alexandrum usque Magnum vixisse? Ergo Daniele vixisse annos 140. aut circiter dici possit. Videntur autem in hanc opinionem Auctor & Porphyrius incidisse ex eo, quod alibi apud Daniele fiat mentio Darij Medij: hoc loco autem: Darij filij Assueri. & verò Longimatus Assueri filius ab omnibus scribitur. Si id Lectori non placet, meminerit etiam hic committi *μενητον τον αμαρτηνα* ab Auctore nostro; sicut & in numeris annorum Regum sequentium dissentis longe ab alijs Auctoribus.

70. Darius enim, &c.] Quandoquidem hebdomadae L. XII. & dimidia, efficiunt (ut infra dicit Auctor) annos quadrigentos triginta septem & menses sex, constat numerum annorum Regibus qui sequuntur, aliquot in locis, qui à nobis adnotantur, necessario supplendum esse, ex B. Hieron. Pomerio, & Glossa ordinaria, quum antea non computarentur in vulgatis codicibus plures quam CCCCXXVII. anni. Anni autem CCCCXXVII. menses VI. ut semel id hic dicam, sic consueverunt. Imprimis Anni Darij XIX. Artaxerxis XL. Ochi XXXIII. Argi. I. & alterius Darij XXXI. consueverunt annos CVI. Deinde Alexandri XII. Soteris XXXV. Philadelphi XXXIX. & Euergetis XXV. sunt simul anni CXI. Item Anni Philopatoris XVII. Epiphanis XXXIII. Euergetis XXXIX. ac Soteris XXXVII. faciunt annos CVIII. Denique Anni Ptolomæi XXXVIII. Cleopatæ folius XX. & menses VI. Eiusdem cum Augusto XIII. & Augusti XL. computum reddunt annorum CXII. Porro ex his omnibus consueverunt summa annorum CCCCXXVII. menses sex.

71. Argus anno vno.] Ab Eusebio nuncupatur iste Arses, à Sulpit. Arse. cui interim ab illis aut 4. aut 3. anni tribuuntur, Dario 6. duntaxat.

72. Alexander Macedo annis duodecim.] Ita haud dubie legendum ex B. Hieron. in II. cap. Daniel. Berozo & Sulpitio Seucro hist. sacræ lib. 2. & Glossa ordinaria, pro eo quod antea & hic & apud Pomerium: decem. Et possunt concordari cum Eusebij annis sex duntaxat, quia ille successori Ptolomæo Lago (qui hic & Josepho Ant. q. li. 12. c. 1. Soter vocatur) attribuit annos 40. Auctor vero duntaxat 35. ita ut solum in vno anno differant. Atqui legimus ex tribus illis; post eum, pro: Postea.

73. Cui succedens Philadelphus regnavit annis triginta novem.] Etiam hoc ex Pomerio & Glossa, pro eo quod erat cui succedit Philadelphus, & regnavit an. triginta octo. Atque adeo etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus, qui legit non malè: cui successit regnans. Atqui omnibus his Ptolomæi nomen fuisse, quos hic suo cognomine appellat, patet ex Iosephi lib. 2. contra Apionem, & maxime Eusebij Chronico sub initium.

74. Item alius Euergetes annis viginti novem.] Sic rectius B. Hieron. & Glossa ordinaria, quam vulgati codices: viginti septem. quare etiam sic legendum apud Pomerium, & ibidem bis reponendus Euergetes, pro eo quod est ex librorum negligentia: Eseptehas.

75. Soter annis triginta octo.] In hoc tres illi consueverunt pro eo quod mendosiss. erat: triginta quatuor duntaxat. Atqui pro isto vno recensentur duo apud Eusebium, Ptolomæus Physcon, & Ptolomæus Alexander.

76. Ptolomæus annis XXXVIII.] Omnino sic castigandus hic locus etiam apud tres prædictos Auctores, pro: XXXVII. ut constet numerus annorum CCCCXXVII. maxime quum

Eusebium Ptolomæo Cleopatæ filio (si mendosus non sit codex) octo, & Ptolomæo Dionisio triginta annos attribuat, quos duos pro vno & eodem alij connumerant.

77. mensibus sex.] Ita etiam omnino ex Glossa ordinaria, pro eo quod alij quinque, tum hic, tum postea, & ex tribus illis, de Augusto: annis quadraginta tribus, pro: quadraginta octo. nam XIII. anni cum Cleopatæ & XLIII. post illum fuerunt (ut inquit Auctor) anni quinquaginta sex.

78. Videmus autem quoniam quadagesimo & primo anno imperij Augusti, &c. nascitur Christus.] Magis etiam illud placet Pomerij, quam quod alij, videamus; maxime cum Glossa ordinaria habeat. Scimus. Atqui quamquam alij plerique 42. Augusti anno Christum natum scribant (sicut Euseb. Eccl. hist. li. 1. c. 5. & Epiph. hær. 51. in Ancoratu, & lib. de pond. & mensur.) cum Tertulliano sentit Jrenæus li. 3. c. 25. qui asserit natum Christum circa annum Augusti. 41. & utramque sententiam refert Clemens Alexandr. 1. Stromatum, ubi dixit Christum natum anno Augusti 28. post denicem Cleopatram (qua victoria contigit anno imperij eius 13. consensu omnium) & deinde addit aliorum sententiam, qui subtilius (inquit) Natali Domini non solum annum, sed & diem addunt, quem dicunt XXIX. anno Augusti (sic enim legendum pro eo quod mendose iterum est 28.) in 25. mensis Pachon (quæ nos Decembre dicimus.) Deinde si diligenter excutiat Epiphanius, ex eo quod natum dicat Cōsularis Augusti & Silvanus, patet eandem fuisse illius sententiam. Anno enim urb. cond. 751. Imperij Augusti 42. Cōsules fuerunt Imp. Cæsar Divi F. C. N. Augustus XIII. & M. Plautius M. F. M. N. Silvanus; qui, si computemus ab ipsa occasione Julij Cæsaris qua contigit Idibus Martij, quadagesimus secundus, sin vero ab anni sequentis initio, dum. v. Kal. Decembris Triumvir Reip. capeffenda constitutus fuit cum Lepido & M. Antonio, quadagesimus primus disintaxat. Quare rectè Orosius natum dicit Christum, anno XL I. (sic enim haud dubie castigandus est) ferè emenso, iam ineunte nempe anno 42. De quo plura vide in Eusebio Adnotat. nu. 26. in S. Irenæum. Verum quod hic & paulopost habet Auctor: post mortem Cleopatæ, certè ad lapsum memoria: pertinet, & tamen genuinum esse vel inde patet, quod computatione sequenti annorum CCCCXXVII. computet & annos Cleopatæ sub Augusto XIII. & præterea Augusti XII. quum reuera solum debuisset computare (ut Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram XXIX. Atque adeo rursum hallucinatur, quum dicit superuixisse Augustum post natum Christum annos XV. qui alioqui secundum priorem eius computationem non potuit vixisse post Cleopatram an. 13. & suos 41. quam annos duos, quippe quem fatetur iuxta communem omnium sententiam imperasse duntaxat annos numero LV I. ubi etiam hoc loco additur vox numero, ex lectione Pomerij, B. Hieronymi ac Glossa ordinaria, qui etiam legunt: & erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi & in annum Augusti XL I. post mortem Cleopatæ anni ccccxxvii. menses sex. rectius meo iudicio, quam vulgati cod. in diem natiuitatis Christi anni XL I. Efficiuntur autem anni CCCCXXVII. menses. V. Sicut etiam quod habet Pomerius: remittuntur, magis placet quam quod erat: tribuuntur. quia improprie dicerentur tribui peccata, pro: dimitti. Item: ipso, pro: illo. ex iisdem legimus, ipse est signaculum. Perinde est autem siue legas: neque Prophetes est qui, siue neque Prophetia est qua.

79. sanctificante aquas in suo baptismo.] Simile est illud B. Cypriani Sermon. de Baptismo Christi: Veniebat Christus ad baptismum, non egens lauacro, in quo peccatum non erat, sed ut sacramento perennis daretur auctoritas. Loci adnotandi contra Calvinum & alios, qui negant aquam in baptismo necessariam, qualis etiam est Epist. 2. B. Cypriani ad Donatum, ad quem Adnot. nostras videat Lector nu. 8. & infra latius lib. de baptismo. 3. Ex iisdem autem Auctoribus, & maxime Pomerio, legimus videamus (omisso: quid, superfluo) alia septem & dimidia hebdomada, pro eo quod legebatur: dimidia. & retinimus: quæ sunt subdiuisæ, pro eo quod Glossa ordin. quæ superfluit diuisa: quod illud legant B. Hier. & B. Pomerius.

80. Post

80. Post enim Augustum, &c. anni xv. efficiuntur.] Similiter Clemens Alexandrinus disertis verbis Stromat. I. & confirmatur hac sententia, atque adeo quod 41. anno Augusti natus sit, quia Consulatus duorum Sextorum iuxta Epiphanium & secundum Fastos Consulares Goltrij ANNO AB VRBE COND. DCCCLXVI. AD XIV. K. SEPTEMBR. IMP. CÆSAR DIVI F. AVGVSTVS MORTVVS EST. AC. TIBERIVS IVLIVS AVG. F. DIVI NEPOS CÆSAR COGNOMEN AVGVSTI CVM IMPERIO ACCEPIT. Atqui à supradicto anno urb. cond. 751. vsque ad 766. sunt anni xv. Atqui videtur legi debere primum Augusti, pro: Post enim Augustum: quia isti anni xv. ipsius sunt Augusti.

81. Cui successit (ita ex Pomerio, pro: succedit) Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis xxii. mensibus vii. diebus xx.] Annos xxii Tiberio adscribit & Clemens Alexandrinus, addens tamen aliorum sententiam de annis 25. Euseb. vero annos 24. Epiph. lib. de mens. & ponder. 23. Quare tametsi B. Hieron. Pomerius & Glossa ordin. legunt xxviii. placet tamen vulgata lectio, maxime cum dies Auctor non computet. Nam ut est in dictis Fastis Consularibus, ANNO AB VRBE COND. DCCCLXXXIX AD XVII. Kal. APRIL. TIB. CÆSAR DIVI AVGVSTVS F. DIVI IVLII NEPOS AVGVSTVS MORTVVS EST. A mense autem Augusto supradicto anni v. c. 766. ad mensem vsque Martium anni 789. sunt dumtaxat anni xxii. menses vii.

82. Huius quintodecimo anno Imperij passus est Christus, annos habens quasi xxx. quum pateretur.] Glossa ordin. legit baptizatus est, emittens etiam illud: quum pateretur; quantum apparet, existimans Auctorem consentire cum communis sententia, quod anno xv. Tiberij baptizatus sit Christus quasi annorum 30. & xviii. passus. Verum præter quàm quod correspondeat iuxta dictos Fastos Consulatus duorum Geminorum sub quo passionem Christi contigisse mox addit Auctor; & B. Hier. & Pomerius illud constanter legunt. Deinde ipse Auctor lib. I. aduersus Marc. infra Tom. 3. asserit; Dominum à xii. Tiberij Cæsaris anno reuelatum, hoc est predicationem suam cepisse: cui si addantur tres predicationes eius anni, perveniunt ad xv. Denique Euseb. in Chron. disertis verbis: Tertullianus (inquit) in eo libro quem contra Iudæos scripsit, affirmat Christum 41. anno Augusti natum, 15. Tiberij passum esse. Verum de hac erronea eius sententia scriptura contraria Luc. 3. latius inter Auctoris errores, nostris in Prolegomenis.

83. Item Caius Cæsar, qui & Caligula, annis iiii. mensibus vii. diebus xiii.] Ita Tertullianici codices omnes. Clem. Alexandr. sua quidem sententia iiii. aliorum autem (quæ est & Eusebij) iii. annos adscribit mens. x. dies vii. & comprobatur posterior sententia his verbis Fastorum Consularium: AN. V. C. DCCXCIII. AD IX. K. FEBR. C. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS OCCISVS EST. Nam à mense Martij anni 789. vsque ad mensem Ianuarii an. 793. non possunt computari iiii. sed dumtaxat tres anni x. menses vii. dies; à quibus nonnihil dissentit hic Auctor. Porro illud: Tiberius Claudius annis xiii. mensibus vii. diebus xx. desideratur apud B. Hier. Pomer. & Gloss. ordin. & verò omitti debet, ut constet sententia Auctoris de annis dumtaxat LII. mensibus vi. Videre itaque est vel hinc, parum ipsum curiosum fuisse historię, fortassis imitatus in hoc Matthæum Evangelistam, qui in libro Generationis Christi, tres generationes prætermisit, ut (interprete B. Hieron.) tres tessaradecades non excederet. Consentit interim satis numerus annorum cum Clem. Alexand. & Fastis, quippe qui regnare cepit mense Ianuario anni v. c. 793. & obierit mense Septembri anni 806.

85. Nero Cæsar annis nouem, mensibus. ix. diebus xiii.] Sic ex B. Hieronymo & Pomerio, pro eo quod erat: annis vndecim. neque enim plures requiruntur ad perficiendum LII. annorum vi. mensium numerum. quid quod & dierum omnes numeri sint superflui. Atque adeo qui integrum imperium omisit Claudij, quatuor annos prætermittit Neronis, forte quia postremis

illis annis persecutionem in Christianos movit, sicuti B. Matthæus Evangelista tres impios Reges de sanguine Isabelis prætermisit. Imperavit enim Nero à 3. idus Octobres dicti anni 806. ad 4. idus Junias anni 820. annis XII. mensibus VIII. die 1. quem etiam numerum annorum allegat Clemens Alexand. ubi supra, & accedunt quam proximè Euseb. & Epiph. vno solo mense differentes. Qui autem XIII. illi annos attribuant, ut ipse Clemens & Martyrol. integrum annum pro maiori parte anni computant.

86. Galba mensibus vii. diebus sex.] Illi tres & I. editio diebus viginti octo. sed illud placet, quia imperavit dumtaxat vii. mensibus & diebus paucissimis, nempe à III. Idus Junias, vsque ad XVIII. K. A. L. Feb. Et consentit Clemens Alexandrinus in secundo suo computo, nec dissentit ubi supra Epiph. mensibus.

87. Otho mensibus tribus, diebus quinque.] Imperium occupavit M. Saluius Otho Cæsar à dicto die XVIII. Kal. Febr. vsque ad XII. Kal. Maias, quod tempus tres fere menses continet. quare non rectè secundo loco Clemens (si emendatus sit codex) quinque menses numerat. Cum Tertull. consentit Epiph.

88. Vitellius mensibus octo, diebus decem.] A. Vitellius imperavit à dicto die 12. Kal. Maias vsque ad 9. Kal. Ianuar. quo die occisus est, & illi successit Vespasianus nempe mensibus octo & diebus aliquot. quare magis placet etiam illud: decem, quam quod alij: XXVIII. maxime quum consentiant cum eo numero Epiph. & Clemens.

89. Vespasianus anno primo Imperij sui debellavit Iudæos.] Quum Ioseph. de bell. Iudæic. li. 7. c. 18. disertis verbis tradat captam Hierosolymam secundo anno Vespasiani. 8. Septembris: Auctor istud refert ad debellatam Iudæam præter solam Hierosolymam.

90. Et fiunt anni numero quinquaginta duo menses sex.] Antea legebatur corruptiss. quadraginta duo, quia hebdomada septem, annos LII. menses sex constituunt. Et verò sic legunt constanter B. Hieron. Pomerius & Glossa Ordin. Ex quibus iterum addidimus: numero, & legimus: à Daniele, pro: in. Porro anni quinquaginta duo menses sex, sic colliguntur. Augusti post natiuitatem Christi anni xv. Tiberij anni xxi. menses 7. Caij anni iiii. menses vii. Neronis anni ix. menses ix. Galbæ menses vii. Othonis menses iiii. Vitellij menses vii. Vespasiani an. i.

91. Nam imperavit annis vndecim.] Ita constanter B. Hieronymus, Pomerius & Glossa ordin. sed videtur legi tantum debere: nouem. Neque enim amplius quàm nouem anni & menses quinque aut circiter reperiri possunt à IX. Kal. Ian. anni v. c. DCCXXI, quo die occisus fuit Vitellius, vsque ad VIII. Kal. Iulij anni DCCXXXI. quum Vespasianus mortuus est: & ad summum, si computemus initium à tempore quo in Iudæa Imperator appellatus, anni i. menses x. & dies aliquot, quemadmodum illi ascribit Euseb. in Chronicis.

92. & Rufio Geminio.] In Fastis Consularibus Goltrij vocatur C. Fufius Geminus. Senerus Sulpicius Fufium nuncupat, hist. sacra li. 2. ubi Auctoris hanc sententiam sequitur.

93. die viii. Kal. Aprilium, die prima azymorum, quo agnum ut occiderent ad vesperam à Mose fuerat præceptum.] Hinc imprimis confirmatur eorum Patrum sententia, qui eadem die, nempe VIII. Kal. April. passum scribunt Christum, quo B. Virgini annunciatum. deinde Latiorum omnium conformis expositio Evangelistarum trium Matth. 26. Marc. 14. & Luc. 22. quod XII. luna primo azymorum die iam vespere incipiente, celebravit Pascha Christus cum discipulis, & eo ipso die ipse tanquàm verum Pascha immolatus & passus sit; contra Euthymij & recentiorum Græcorum opinionem non probabilem, quia volunt Christum Pascha anticipasse. de qua difficultate videat Lector, ne hic prolixiores simus, D. Cornelij Iansenij Gandauensis pie memorie Episcopi Comment. ad Concord. Euang. Ex quo comprobatur etiam receptiss. Ecclesiæ Romanæ dogma, quod in pane azymo Eucharistia sacramentum Christus instituerit, quippe quum Exod. 12. quisquis ijs diebus fermentatum panem manducasset

set, peritura diceretur anima illa de Israël; qua de re exstat insignis tractatus B. Anselmi Cantuariensis contra Græcos.

CAP. IX.

94. Incipiamus igitur probare, &c.] Titulus huius capituli, quem iteris ad marginē adieciimus est iste **ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI**, cui addidimus: **EX PROPHETIS**. Atqui magnam huius capituli partem ab eo loco: Porro (inquiunt) iste qui venit, &c. post paginas aliquot penē ad finem usque paucis omisissis, & quibusdam lineis subinde interpositis, descripsit Auctor infra T. 3. adu. Marc. lib. 3. Et eum imitatus est B. Cyp. Test. li. 2. adu. Judæos c. 9. 10. 12. & 13.

95. non pusillum vobis certamen cum hominibus.] Vide Adnot. nostras dicto loco in B. Cyprian. n. 48.

96. quoniam Deus præstat certamen.] B. Cyp. legit: agonem. tum ibi, tum epist. 9. de Mappalico, quo loco vide Adnot. nostras n. 15.

97. Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium.] Sic constanter ubique Tertull. tum paulopost & loco citato, tum etiam Tom. 3. li. de carn. Christi quare addidimus: in utero, maxime quum legatur etiam à B. Cypriano utroque loco mox, citato de quo latius ibidem in Adn. nostris ad Epist. 9. n. 16. & li. 2. adu. Iud. n. 49. Sicut & de lectione tum Tertullianica: & vocabitis nomen eius, tum Cyprianica ac 70. & vocabitis tum denique Chrysost. & vocabitur Restituimus etiam ex dicto lib. 3. adu. Marcionem hic & ubique postea: Emmanuel, iuxta Græcos & Hebræos codices, pro: Emanuel.

98. Quoniam priusquam, &c.] Periodum hic novam necessario distinximus, quia hoc non Isai. 7. ut præcedentia, sed habentur Isai. 8. cap. Ad verbum autem pro eo quod est Græcè apud 70. ἡ δὲ παρθένος δυνάμει δαμασκῆ, transtulit: accipiet virtutem Damasci, pro eo quod transtulit B, Hieron. auferetur fortitudo Damasci, & Hector Pintus ex Hebræo: auferet virtutē Damasci. Verum quandoquidem hic & infra sapius, & li. 3. adu. Marc. legit constanter aduersus Regem Samariæ, videtur legisse ἡ δὲ παρθένος, pro eo quod ibidem Græcè legitur: ἡ δὲ παρθένος, & Latine coram, sine, in conspectu, sicut legit Auctor Oper. Imperfect. hom. 2. in Matth. B. Chrys. adscripti, qui interim ibidem legit: accipiet fortitudinem Damasci conformiter Auctori; cuius etiam interpretationem sequitur, intelligens per virtutem Damasci, Magos illos Orientales Arabas. Verum de hoc & alijs omnibus que infra repetuntur, latius in adn. nostris in dictum 3. lib. adu. Marc. ne forte hic prolixiores simus, adnotatis interim locis, quos subinde castigauimus.

99. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel sua gentis est, &c.] Prætermisimus quod in medio interijciebatur: id est, Nobiscum Deus. eo quod sequatur: Sensus autem eius quod est: Nobiscum Deus, &c. maxime quum lib. 3. adu. Marc. non habeatur, & quod adiectum esse ex editione Paterniac. adnotavit Rhenanus. Alludit vero ad illud Matth. 1. Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus. Legimus autem ex MS. Quæro, pro: Quare, ac: Equè &c. Item repetimus ex precedentibus ac sequentibus: aduersus Regem Assyriorum; pro: & regnum.

100. crepitacillo.] Crepitacillum (inquit Rhenan.) ex ludicris puerilibus est, forma diminutiva à Crepitaculo deductum, sicut à speculo specillum. Aptè vero diminutiuo vtitur, de infantulo loquens.

101. inuenculæ scilicet prægnatus.] sicut adnotat Rhen. prægnatus pro imprægnatione. Legimus autē ex lib. 3. adu. Marc. Non enim & hic signi ratio versatur, pro: & hic enim, Jte: Nec hoc utique in signum est, & hoc enim infantæ est, pro: Et hoc utique in signum est infantæ. Rursus cum MS. & tam intelligitur prophetia, quam renunciatur expuncta.

102. Maneant enim Orientales illi magi infantiam Christi.] Maneant, pro: expectent. quo significatus Terentius Phorm. mansurus patrum dixit. Emendauimus autem ex eo-

dem: creatoris, pro: creatori, ac: ceterarum gentium. pro: certarum.

103. Et Iudas pertendet Ierusalem, &c.] Sic ex lib. 3. adu. Marc. pro prætendet, eo quod Græcè sit πᾶρα τὰ ἔθνη quod quum propriè significet, in acie stabit, seu: pugnabit, & habet Latina editio 70. magis conuenit illud. Pertendere enim, non item prætendere, inter alia significat contendere. Sic Cicero pro Corn. Balbo: cum fœderibus pertendemus. Item Obstinate agere, Propertio li. 2. Eclog. & Varro de ling. Lat. initio lib. 4. cum pertinaciam à pertendendo scribit deduci. Imo fortassis. Auctor ipsam vocem Græcam sic interpretatur, pro extendet, eo quod πᾶρα τὰ ἔθνη Grammaticis dicatur Præteritum imperfectum, ac si dicant extensum in rem quæ agebatur nondum perfectam. Quod confirmatur ex eo, quod omisissā ubique præpositione: in (quod 70. etiam habent) legat: pertendet Ierusalem, pro: extendet, seu: dilatabit, maxime quum instituto magis illud conueniat.

104. valentiam populorum.] Est ea vox noua valentia, pro: robur, quod habent Lat. edit. 70. alludens fortassis ad illud Solini ca. 2. qui Romam, Græcè. πόλιν, Latine Valentiam, ab Euandro nuncupatam scribit, ab Urbis nimirum & iuuentutis Latine robore, quod etiam ipsa vox Græca πόλιν significat. Paulopost autem restituimus ex libro saepe citato: Deum & Regem, pro: Dominum Regem: Item qua desciuerat, pro: quæ.

105. Sic & Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum.] Alludit fortasse ad Isai. cap. 19. in quo quæ pleraque ad Aegyptum pertineant, quædam tamen non solum veteres, sed & Iudæi, interpretantur de mundo Aegyptijs tenebris inuoluto, & nomina. in illud de Ecclesia per totum mundum dispersa: In illa die erit altare Domini in medio terræ Aegypti.

106. Sic & Babylon, &c.] Expungenda quæ ad marginem adscripta fuit adnotatio Babylon Rom. quod haudubie ab hostibus Romane Ecclesiæ adiecta sit, quippe quæ hunc locum contra eam detorquere non vereantur, qui tamē non de Ecclesia sed vrbe Roma agit, eaque eo tempore, quo sanctorum debellatrix in Christianos persecutionem mouebat per suos Antistites seu Idolorum Pontifices, sicuti supra initio Apologerici Auctoris allegauimus Adn. nostris nu. 2. Verum de hoc latius infra ad dictum lib. 3. adu. Marc. ubi idem scholion adiectum est. In eo autem quod sequitur: depoliatos quod habuerant. Synecdochen adnotauit Rhen. Omissimus vero quod infra omittitur: aduersus Dominum, cum omnis idololatria sit aduersus Dominum.

107. Accingere (inquit David) ensē supra femur.] Magis placet: ensē. quā quod alibi habet ensē, eo quod Græcè sit: τὸ ἐπὶ τοῦ μηροῦ. Placet etiam ut legatur: supra, pro eo quod est alibi: super. nam vox ἐπὶ. etiam supra significat, unde est illud Homeri Iliad. β. πῆτορ τοῦ ἐπὶ ἀνθεοῖ.

108. Tempestiuus decore; super filios hominum.] Videtur Græcum illud expressisse ὁ ἐξ ἰοῦ τῶ καὶ Μει, ut probetur sua ad verbum versio: Tempestiuus decore, pro eo quod alij: decorus specie, seu speciosus forma; unde & ex Græco etiam transtulit vocem antiquam: Tempestiuitate, visitata etiam Cicero li. de Senectut. De qua aliquid etiam diximus Adnot. nostris ad B. Cyp. li. 2. adu. Iud. ca. 29. nu. 134. Atqui quod hic est: super filios hominis; infra legit: præter, & super. Virūq; significat dictio πᾶρα, quod alij plerique vertunt præ filiis. Correximus autem ex eo loco: labijs tuis, pro: eius, quod erat contra omnium codicum fidem. Legimus etiam uti illic: & prosperare, & prospera, magis consonum voci Græcæ καὶ πρὸς, quod alij recte verterunt: prosperè procede.

109. id est Dei sermo diuinus bis acutus.] Loco sapissimè citato interserit ipsam scripturam Apocalypsis Apostoli Ioannis, ad quam hic alludit, Apoc. 1. Iuxta quem etiam omisissā voce: & superflua, legimus: bis acutus duobus testamentis.

110. Et deducet te magnitudo dexterae tue.] Sic ex MS. 1. huius lib. & 2. lib. 3. adu. Marc. pro: deducit. nam præterquam quod præmittit: venturus nunciabatur, etiam Græcè est: καὶ ὁδηγήσει. Et illic quod legit conformiter cum editionibus omnibus: Mirificet dextera tua propria est Auctori Psalmorum editio ab alijs diuersa, sicuti etiam alibi adnotauimus.

111. Sagittæ tuæ acutæ, per volántia vbique Dei præcepta.] Sic omnino legendum tum hic, tum alibi, pro: peruolántia. Placet autem magis quod hic est: minantes traductionem vniuscuiusque cordis & compungentes & transfigentes, quàm quod ibi est, & minæ, & traductiones cordis compungentes & transfigentes (vnde interim lego: conscientiam quamque) pro eo quod hic erat: conscientiam. Namque. Dixit enim & Lucanus lib. 1. triste minantes.

112. Constat autem vtrumque, &c.] Hæc iterum patet interpositis repetit. Auctor dicto lib. 3. adu. Marcion. præterquam quod ibi Christum creatoris, hic verò: Christum Dei nominat.

113. & incipit vocari Iesus.] Ita ex MS. & prædicto loco. Adhuc autem ad id quod habetur Nu. 13. iuxta editiones Latinas, 12. vero iuxta Græcam quæ hodie exstat: ἡ ἀποστολή μου οὐκ ἔστιν ὡς ἡ ἀποστολή σου, quod transtulit B. Auct. lib. 16. contra Faustum cap. 19. & cognominauit Moyses Auser filium Naue, Ielum. pro quo proinde malè editio Lat. adscripta 70. interpretibus: Osee filium Nun Iosue; Est enim hæc vulgata B. Hieron. ex Hebræo lectio. Castigauimus autem: in seculi deserto, pro: seculo; & ex MS. vtrouque: in sacramenti huius imagine, pro: imagines.

114. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat filius Dei, &c.] Istud non repetitur infra lib. 3. adu. Marc. Sed similiter lib. 2. adu. Iud. c. 5. habet hunc titulum B. Cypri. Quod idem angelus & Deus Christus, id ipsum scripturis ipsdem confirmans. Vbi vide Adnot. nostras n. 22. & 23.

115. qui & semper videbatur.] Videtur hoc pertinere etiā ad errores Tertull. quasi senserit idem quod Maximinus Arrianus: filium Dei semper visum esse hominibus, contra quem latè disputat B. Aug. lib. 3. cap. 26. Verum de hoc latius inter eius errores. Porro quod sequitur, Deum enim Patrem nemo vidit vnquam, & vixit, similiter etiam prorsus lib. adu. Præeam, vbi latiss. hoc argumentum tractat, ad quem adeo Lectorem remittimus, sicut & ad lib. de Trinit. Tomo 5.

116. Ecce ego mitto angelum meum, &c.] Adieciimus: ego ex MS. tum postea. nam legitur in plerisque Græcis, Hebræis, Latinisque codicibus. Retinemus vero: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei. quæ omnia plurali numero efferuntur lib. 3. adu. Marc. quia illud Græco textui 70. conforme est, imò & Hebræo & Latino.

117. non enim celauit te.] Græcè est: ὅτι ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε. quare rectius hic celauit, quàm adu. Marc. celauit. & similiter legitur Act. 20. ὅτι ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε. quod vertit interpres Latinus: nihil subterfugi vitium. Quare patet Latinum interpretem 70. legisse ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε, aut simile quid, quum sic vertit: Non enim dimittet te, ac B. Cypri. aliud, quippe qui legit: Et non deerit tibi. Ita hinc iterum probatur Græcorum codicum varietas.

118. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.] Citat testimonium hic Malachie, sicut ab Euangelistis Matthæo, Marco, & Luca. Nam apud Prophetam Græcè est: ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε, id est: ante faciem meam. Paulopost autem legimus ex MS. Quare ipse Christus, pro eo quod corruptiss. legebatur: quem

11. & flos de radice eius ascendet, & requiescet super illum, &c.] Sic locum hunc Isaiæ 11. mutilum ex lib. adu. Marc. suppleuimus conformiter editionibus omnibus. Transposuimus etiā eum ipsdem, vti oportet, verba illa: Spiritus consilij & virtutis, spiritus agnitionis & pietatis; vbi ex MS. correximus illud: virtutis, pro eo quod erat malè: veritatis; nam & lib. 3. adu. Marc. transtulit: vigoris; & lib. 5. legit: valentis. Vulgata etiam ex Latino editio: fortitudinis; quæ omnia in idem recidunt cum eo quod Græcè est: ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε. Legimus autem vti illic est: flori quidem ob gratiam adæquatam, pro eo quod erat: floridum quidem ob gloriam, ob gratiam, adæquatam. videtur namque illud: ob gloriam ad marginem pro varia primam lectione adnotatum, postea in textum irrepisse. Siue autem mox: dicit legas; siue: dixit, secundum MS. cod. perinde est.

120. qui arundinem contusam, id est, quassam Israël-

lis fidem, &c.] MS. concussam. verum vox Græca ἰσά. 42. σωτεθλασμένον, contusam significat. Auctor etiam interim Latine reddit & interpretatur: quassam, quod Græcè est Matth.

12. σωτεθλασμένον. quare ex lib. adu. Marc. id adieciimus. Legit etiam secundum 70. & σωαρίδι, id est: comminuet, pro eo quod Matth. & ἡ ἀποστολή, & redditur per Latinum interpretem: non confringet. Item apud Isaiam est: λίθον ἡλεῖ, ὅτι ἡ ἀποστολή, apud Matth. τὸ φῶς, quod vtrumque reddi potest: ardens siue accensus, & fumigans. Sequitur interim initio huius scripturæ Mat. qui habet: ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε, id est: non contendet neque clamabit, quum Isai. habeat saltem hodie & ἡ ἀποστολή, & ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε, quod interpretatur Lat. 70. interpres: non clamabit neque dimittet. Atque παρὰ φῶς, interpretatur illud, ἀνὰ λυχνίαν, id est: splendebit, quum addit: sed lucernam magis fecit ortum luminis sui. Legimus autem ex lib. 3. adu. Marc. de vtroque titulo sic disponam, pro eo quod erat: de vtroque populo sic dispositam. Eodem autem modo hanc scripturam interpretatur B. Hieronym. in suo Commentario.

121. dispungamus.] Rhenanus interpretatur: absoluamus, & rectè, quemadmodum adnotauimus ad epist. 38. B. Cypri. num. 5. & in carm. de Sodoma, nu. 23. quod tunc quidem B. Cypria. adscripsimus, sed interea Tertulliani esse deprehendimus. Similis phrasæ est Tom. 2. lib. de Patientia: eodem exitu dispungetur, vbi idem Rhen. illud Vlpiani citat: Dispungere est conferre accepta & data. ff. de verb. signific. sumpta translatione à ceratis tabulis, in quibus quæ dissoluta sunt nomina, graphio dispungantur. Verum magis placet distinctio Cælij Calcagnini lib. de verb. signif. vbi dicit illud propriè dici: expungere (sicut & nos supra adnotauimus cap. 4. nu. 15.) sed dispungere maiorem, inquit, vim habet. inde dictum: quod rationibus puncta præfigebantur, quæ deinde in dati & accepti computatione, quum subtraherentur, dispungi dicebantur. Nam fuit mos veterum, ut ijs quæ sibi constabant, puncta adscriberent. Sic milites præscriptis punctis in albo signabantur, qui si quando exautorarentur, expuncti dicebantur, Sic suffragatores, Candidati quibus fauebant, puncta præfigebant: vnde Horatianum illud in proverbium abiit, de ijs quibus feliciter cuncta proueniunt:

Omne tulit punctum qui miscuit vile dulci.

122. Ecce Deus noster iudicium retribuit, &c.] Rursum hic variat Auctor ab editione vulgata 70. Græca & Latina: nam imprimis omittit quod superflue illic repeti videtur: ὁ θεὸς οὐκ ἐκάλει σε, & retribuet. Deinde addit: infirmi curabuntur, quod ibi non exstat. Transposuimus conformiter 70. & claudus saliet velut ceruus, & multorum linguæ soluentur, &c.

CAP. X.

123. De exitu planè passionis, &c.] Caput hoc inscribebatur his verbis, quæ ad marginē reieciimus: ITEM NEGANTES IVDÆI passionem Christi in cruce; & postea in subdiuisione eiusdem cap. vti in margine etiā reperire est. ITEM PATRIARCHÆ ostendunt figuram crucis. Sed quum non placerent, malui hunc titulum præfigere: De passionis Christi prædictione, ac crucis figura. Atqui etiam istud caput paucis interpositis, & quibusdam omisissis, descripsit iterum Tertull. ferè ad verbum dicto lib. 3. adu. Marc. ex quo multa castigauimus. Imitatur autem B. Cypri. sæpè dicto Test. li. 2. adu. Iud. c. 13. 14. 15. 20. 21. 22. & 23. Item Iulian. Pomerius lib. supra dicto, & B. Prosper de prædict. & pronunt.

124. Si autem fuerit in aliquo delicto.] Ita ex MS. pro: delictum. eo quod postea illud iterum legatur. Addidimus ex eodem: cum, & legimus: in sorte. quod Græcè est, pro eo quod in sortem. Item: quia propter, pro: qui. Hæc autem non habentur infra vsque ad illum: Et vtiq; sacramentum.

125. & Quæ non rapueram, &c.] Locum hunc ita distinximus per varias conuersiones, eo quod ex diuersis, non autem vno Psalmo desumpta sint, quemadmodum ad marginem adnotauimus. de quibus latius infra cap. 13.

126. Item Patriarchæ, &c.] Si iste titulus, & reliqui præcedentes et sequentes essent Tertullianici, haberentur etiam infra lib. adu. Marc. atque adeo mea confirmatur opinio, quod ex margine in textum irrepperint uti supra dixi.

127. Itaque imprimis Isaac, &c.] Hunc locum ex illo castigantes, legimus: & lignum ipse sibi portaret, pro: portans; item conformiter MS. Christum figuratus pro: figuravit, phrasi Tertullianica; denique: à Iudæis carnalibus fratribus, pro: ab Israël à fratribus.

128. Nam & benedicitur in hæc verba Ioseph: Tauri decor, &c.] Prætermisimus: à patre. Neque enim hæc est patris super Ioseph benedictio, sed Moysi, Deut. 33. qua benedixit tribus Ioseph. Transtulit autem ventilabit, pro: xερεται. quod magis propriè vertit Latinus 70. interpres: cornu petet.

129. rhinoceros vnicornis.] De hoc ita Plin. Nat. hist. lib. 8. cap. 20. isdem ludis (nempe Popæi Magni) & Rhinoceros vnius in nate cornu, qualis sæpe visus. Alter hic genitus hostis Elephantis; longitudo ei par, crura multo breviora, color buxæus. Ego verò hunc Auctorem citandum duxi, contra eorum opinionem, qui putant Rhinocerotem unico cornu nusquam in rerum natura fuisse, quum aliquot eorum cornua existent insignia apud S. Dionysium iuxta Parisios in thesauris Regijs.

130. vel Minotaurus bicornis.] Fabulam tractat Diodorus Siculus lib. 5. cap. 13.

131. cuius cornua essent crucis extima.] De figuris, imò & imagine crucis, Lector videat supra Adnot. nostras ad cap. 16. Apol. nu. 238. Atqui partim ex MS. tum hic, tum lib. 3. adu. Marc. partim ex exc. castigauimus: crucis extima siue extrema pro: æstimated; & suppleuimus: cornua vocantur; item legimus: stipitis, pro: stipite; & deiiciens de cælo, pro descensdens.

132. Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, &c.] Ad verbum transtulit illud quod Græcè est εἰς ἀπεργασίας αὐτῶν, pro eo quod Latina 70. editio: sui propositi. Legimus etiam ex MS. hic & exc. infra: In concilium eorum ne venerit anima mea, &c. pro: veniat, eo quod sequatur utrobique: & in stationem (Græcè τῆς οὐδοῦς) eorum ne incubuerint iecora mea, quod malo, quàm: viscera, eo quod Græcè sit τοῦ ἡπατος μὲν. Legimus etiam inde paulopost: alicuius bouis ipsis exprobat carnificinam, pro eo quod erat: alijs & non ipsis, ac: tunc tantum, & vbi nomen Iesu dimicabat, pro dicebatur. Item: diabolus, publicabatur, pro: designabatur. Siue autem legas: facie humi volutata, uti hic; siue: volutante, sicuti infra, perinde est.

133. Dominus regnavit à ligno.] Sic ex MS. hic & ex exc. infra, pro regnabit. nam illud legitur Græcè & Latine. Sicuti etiam illud: à ligno, rectè additur ab Auctore tum hic, & iterum c. 13. tum lib. 3. adu. Marc. non modo in editione Romana, ex qua versus ille Paschalis in Ecclesia decantatur, sed etiam Gallica, saltem iuxta emendatiores codices Latinos, & inter ceteros Donatianicum Bibliorum MS. quem Aureum vocat Erasmus, ob aureas capitales litteras. Et alij veteres id ipsum legunt nominatim, inter Græcos Justinus Martyr contra Tryphonem; & ex Latinis Auctor lib. de Monte Syna & Syon inter opera B. Cypr. Arnobius in Psal. ac Theodul. car. de passion. in hac verba:

David fideli carmine, dicens:

In nationibus regnavit à ligno Deus.

Quomodo legit MS. hoc loco nempe: Deus, sed illud: Dominus, retinuimus. Usque adeo ut non possum assentiri Iac. Fabro Comment. in quintuplex Psalterium, qui putat paraphrasticum tantum esse adiectum pro pia alicuius deuotione: sed e contrario sentio genuinam esse lectionem, maxime quum etiam ipse eam lectionem agnoscat in veteri Psal. editione ante B. Hier. atatem: Nec quid obstat quod in Hebræis codicibus non legatur, quia potuit à Iudæis expungi sicuti multa alia, quemadmodum latius prosequitur Reuerendiss. longèque eruditiss. D. Guil. Lindanus Episcopus Ruremundensis. Atqui legimus ex MS. & exc. infra: aliquam propriæ vestis notam, pro: aliqua proprietate vsus noua; & nouæ gloriæ, pro: nouam gloriam; item: superiorem prophetiam, pro: priorem. Denique: in corpus eius,

pro: corpore, quod habet Lugdun. editio.

134. panem corpus suum appellans.] Videtur alludere ad verba illa Euangelistarum & B. Pauli: Accipite Iesus panem, &c. & ait: Accipite & comedite. Hoc est corpus meum. Quare magis vera esset marginalis adnotatio ista: panem corpus suum appellat, quàm quæ nescio à quo irrepsit: corpus in panem; maxime quum illud: in panem, merito dubitet quum aut genuinum sit, quin potius legi debeat in pane, seu uti MS. infra lib. 3. adu. Marc. pani; ex quo correximus: figuravit, pro nunciavit: Vbi etiam plura de hoc loco, hoc addito, quod confirmet dictis verbis veritatem corporis Domini in Eucharistia. Legimus autem paulopost, sicuti infra, prædicationem, pro: prædicationes.

135. Foderunt (inquit) manus meas & pedes.] Latinus censet legendum sicuti supra c. 8. & hoc ipso cap. & infra c. 13. Exterminauerunt. Verum quia MS. & exc. omnes tum hic, tum lib. 3. adu. Marc. constanter legunt: Foderunt, retinuimus, eo quod videatur modò hoc modò illud legisse, fortassis (ut idem Latinus adnotauit) quod in quibusdam exemplaribus legisset ὠρυξαν, quod est: foderunt, & in alijs ἐξέσκαον, id est: exterminauerunt, maxime quum etiam B. Cypr. lib. 2. Testim. adu. Jud. c. 20. legat: Effoderunt. Legimus etiam ex MS. de cornibus vnicornuorum, secundum editionem Romanam, eo quod alibi videar mihi meminisse similis Tertull. lectionis, pro eo quod erat elegantius: vnicornium: & infra lib. 3. adu. Marc. vnicornis. Alludit autem ad id quod supra dixit: extremitates cornua vocantur, vnicornis autem media stipitis palus.

136. & Deus voluit à morte eximere animam eius, &c.] Istud Paraphrasticum transtulit ex ijs quæ sequuntur, nam primò habetur Græcè & Latine apud 70. & Dominus vult mundare eum à plaga. & paulopost: Et vult. Dominus in manu eius conferre dolorem animæ eius. Plagâ itaque & dolore, mortē interpretatur. Atqui paulopost suppleuimus ex MS. Sic & ex exc. infra: Nec sepultus enim est nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est è medio nisi per resurrectionem. quas duas voces ultimas iterum paulopost legimus, nempe per resurrectionem, pro: post.

137. & tenebrescet super terram dies luminis.] Videtur legisse: ἡ ἡμέρα φωτός, eo quod hodie legitur: ἐν ἡμέρᾳ φωτός sicuti & Latina 70. translatio legit: in die luminis, qui interim male omittit: super terram.

138. Pascha esse Domini, id est passionem Christi.] Videtur Pascha interpretari à πάσχειν id est: pati. Alij malunt ex Hebræo Phase derivatum, uti latius prosequitur Reuer. D. Iansenius in Comment. Concord. Euang. Legimus autem paulopost ex 1. edit. & MS. & ut (pro: ut &) prophetiæ impleverunt, properauit, &c.

CAP. XI.

139. DE VASTATIONE IERUSALEM post passionem Christi.] Verum hunc huius cap. titulum ad marginem cum præcedentibus reieciimus, incipientes ab eo loco: Nam & pro meritis, &c.

140. & plangentes Thammas.] Ita & Græcè est, pro quo Latinus ex Hebr. interpres vulgatus vertit: Adonidem. Videtur autem bis legisse, quum in Græcis hodie exemplaribus semel dumtaxat reperitur. Deinde hic & paulopost ubi legitur: Nunquid modica (sen, ut max loquitur, pusilla, Græcè μὴ μικρά) domui Iudæ; quum Græcè legatur, malui sequi lectionem MS. domus; qui etiam constanter legit, Iudæ, bis, pro eo quod semel hic erat: Iudæ, & Græcè est: ἱεροῦδ. Porro etiam illud ex Græco ad verbum: inter medium ἐλαμ, pro eo quod B. Hiero. vestibulum. Legimus etiam secundum 70. & 1. edit. viginti quinque viri. pro viginti; nam & Hebræica veritati respondet. Item: quæ fecerunt hic. Quoniā impleuerunt pro eo quod erat: quæ fecerunt hi? & in MS. quæ fecerunt hic quoque. Impleuerunt. Denique: & exclamabunt. Atqui neque in fontibus exstat illud: sed neque miserebor.

141. Et clamauit in aures, &c.] Continuatio quidem est verborum Ezechielis prophete, sed non capitis initium, Rectius autem transfertur ab auctore: bipennis, pro: ἀντιόχ, sed hodie Græcè non exstat, dispersionis, seu quod. vertit Latinus 70. interpres:

interpretis exterminationis, & B. Hiero. ex Hebræo: interfectio-
nis. Legimus autem utrobique cum Græcis & MS. podere, pro:
poderem, & in subdiual, pro: subdiuali, eo quod Græcè est
ἐῖς τὸ ὑψίσιον. Cherubin autē videtur fæminino genere, & surpa-
re, si vera sit lectio: super eam.

142. Transi mediam Ierusalem.] Citat etiam scripturam
illam de signo Tau infra lib. 3. adu. Marc. ubi de illo latius, quo-
modo & supra Adnot. nostr. in Apolog. citatis cap. precedent.
& imitatur in eodem illum B. Cypr. lib. 2. Testim. adu. Iud. cap.
22. hoc titulo: Quod in hoc signo crucis salus sit omnibus qui in
frontibus notantur. Quo loco vide Adnot. nostras nu. 105. Cum
Cypr. autem, MS. & Græca edit. 70. malimus legere dumtaxat
Transi mediam Ierusalem. omiſſa voce: per, quod habet infra
adu. Marc. Pertransi in medio portæ, in medio Ierusalem.
Illud verò Tau habent MS. unus hic, & 2. infra, sicuti & ex-
cusi omnes. De vera etiam sequentium verborum lectione vide
Adnot. nostras in lib. eiusdem Cypria. ad Demetr. nu. 52. &
53.

143. Sicut Moſes antè nuntiabat in Exodo.] Quia
non in Exodo, sed Deuter. 28. habeantur scriptura verba que
citatur, etiam hic lapsus est memoria Tertullian. aut legendum con-
tra codicum omnium fidem: in Deuteronomio. Certe legimus:
vestigio, pro: vestigij, quod illud Græcè sit. Mirum etiam quod
legant: in ligno MS. & excusi codices, quum in fontibus nusquā
neque apud B. Cypr. lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 20. aut apud B.
August. lib. 16. contra Faustum cap. 22. illud legatur; genuiniū
tamen esse videtur ex eo quod dicit Auctor infra cap. 13. sed li-
gnum passionis Christi, unde vita pendens à vobis credi-
ta non est.

144. & septem & dimidiæ hebdomadarum.] Nempe
tempus. Ita verò necessario legendum, non & quatuor, sicuti cor-
ruptissime legebatur, plus satis manifestum sit supra cap. 8. non
semel: secundum quod etiam legimus conformiter MS. in absci-
sione, pro: abscissione. Item paulopost ex lib. 3. adu. Marc. &
calce huius libri ubi iſdem verbis penè earepetuntur, qua sequun-
tur, suppleuimus quo talis probatur qualis adnuntiabatur,
non alius haberi debeat, quā qui illic adnuntiabatur,
pro eo quod erat dumtaxat: quo talis probatur qualis adnū-
tiabatur. & iterū: Neque enim dispositio expuncta inue-
niretur, nisi ille venisset. Castigauimus etiam: quæ comple-
ta esse probarentur, pro: quæ completa sunt.

CAP. XII.

145. Aspice vniuersas nationes, &c.] Recte hoc caput in-
scribitur hoc titulo in marginem reiecto (nam genuinum non esse
constat ex ſepediſto 3. lib. adu. Marc.) ITEM DE CLARI-
TATIS GENTIVM IN CHRISTO IESV, quam-
quam hic pauciſſ. dumtaxat id tractet, quod initio & rurſum cap.
sequi. multa habeat eodem pertinentia, sicut & latissime B. Cypr.
Testim. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. hoc titulo: Quod gentes ma-
gis in Christum credituræ essent.

146. & ad Deum Christum eius.] Sic ex ſepediſto lib. 3.
adu. Marc. pro eo quod erat dumtaxat: & Christum eius. Porro
de Christo quod Deus fuerit, aut illic, aut alibi dabitur latius tra-
ctandi occasio contra quosdā nostræ tēpſtatis ſectarios, qui id negare
non verentur. Inde etiam legimus: & si audes, nega propte-
tatum, pro: negare. Quod autem paulopost hic & ibi dum-
taxat dicit: Dauid filium, in calce libri Solomonem ex-
primit.

147. Ecce dedi te in dispositionem gentium, &c.] In
eandem ſententiam ex Iſai. cap. 42. priora hæc verba allegant
BB. Paulus & Barnabas Act. 13. Conformiter ſequentibus Græco
more legimus: aperire oculos cæcorum, sicuti loco citato, pro:
ut aperias.

CAP. XIII.

148. Igitur quoniā filij Iſraël &c.] Caput hoc recte sic inti-
tulauimus: Quod omnes prædictæ Prophetarum prædi-
ctiones iam adimpletæ ſint. Eſt enim quaſi Epilogus quidam
precedentium iam inde à ſexto cap. Multis autem caſdem ſcri-

pturas hunc Auctorem imitatus tranſſcripſit B. Cypr. in lib. Teſt
2. adu. Iud. locis mox citandis.

149. Et tu Bethlehem nō minima es in ducibus Iuda.]
Sic ex MS. & Græcis B. Matth. fontibus, pro: Iudæ. quemad-
modū etiam: pascat pro: pascet. Græcè enim eſt ποιμαίνε. Quod
quā veritas Latinus vet. interprete regat, illic, & eandē vocē idem
Ioannis Ultimo, ſicuti hic Auctor, patet antiquitus acceptam à
Patribus: pascere, pro: regere. Quod adnotatu dignum contra
eos, qui omnem regendæ poteſtatem ab Eccleſia tolli volunt. Vide-
tur autem in eo quod ſequitur Hyperbaton. ſine autem: exteri;
legas paulopost, ut excuſi, ſine externi, ut MS. perinde eſt. ſupra
enim vertit; alieni.

150. Lex enim præcepit, in captiuitate non licere vncti-
onem chriſmatis regalis confici.] Neſcio ad quem locum ad-
ludat, niſi forte ad cap. 28. Deuteronomij, ut Paraphraſticōs ex
aliquot commatis hanc ſententiam de more ſuo decerpſerit, aut
fortaſſis alia etiam editione aut Aquila aut Theodotionis ſit uſus,
quo caſu oporteret accipi: præcepit, pro: prædixit: Illic legitur:
Et oleo non ungaris, quia defluet oliua tua, Græcè ἡ ἐλαία σου
& χρίσῃ, ὅτι ἐκ ἐκπονήσῃ σου ἡ ἐλαία σου. & deinde ſubiungitur:
Filios & filias generabis, & non erūt tibi. Ducentur enim in cap-
tiuitatem. Videtur itaque legiſſe Auctor: Et oleo non ungeris,
quia defluet vnctio tua, quia in captiuitatem ducentur.
Verum hoc coniectura eſt. Si quis alius melius ſentiat, per me licet.
Niſi malit quis locum hunc per ſequentia interpretari. Quod quum
in captiuitate non fuerit templum, atque adeo nec cornu olei quod
in tabernaculo adſeruari ſolebat, non licuiſſe proinde vnctionem
chriſmatis regalis confici, quia non ſupererat cornu quo con-
tinebatur, nec permiſſum erat aliud oleum conſecrari, quā
Moſes conſecrauerat, Leuit. 8. Eſt autem elegantiff. locus de vn-
ctione Regali apud Lact. lib. 4. cap. 7. Erat (inquit) Iudæis
antè præceptum, ut ſacrum conficerent unguentum, quo perungi
poſſent ij qui vocabantur ad Sacerdotium, vel ad Regnum. Et ſicut
nunc Romanis indumentum purpura inſigne eſt Regiæ dignitatis
adſumpta; ſic illis vnctio ſacri unguenti nomen ac poteſtatem re-
giæ conſerebat. Ob eam cauſam nos eum Chriſtum appellamus, id
eſt vnctum, qui Hebræicè Meſſias dicitur.

151. nec templum, ubi erat cornu de quo vngebantur
reges.] Alludit ad illud 3. Reg. 21. Sumpſitque Sadoc ſacerdos
cornu olei de tabernaculo, & unxit Salomonem; unde colligitur
in templo obſeruatum fuiſſe. Atqui ducator vertitur; pro: dux;
iuxta vocem Græcam: ἡγέμενος.

152. ſecundum ſcripturas Prophetarum, &c.] Rurſum
ſcripturas adfert, quibus prædictum eſt (ut B. Cyprian. hunc locū
imitatus ſcribit lib. 2. adu. Iud. cap. 20.) Quod cruci illum fixuri
eſſent Iudæi. Paulopost autem ex MS. correximur: à ligno pro:
in ligno, eo quod magis ſcriptura quam citat, correſpondeat. Item
à vobis credita non eſt, pro: credi non eſt.

153. Mittite, & interrogate, &c.] Quā Græcè ſit νοήσατε,
quod recte vertit Lat. 70. interpres conſiderate; videtur hic etiam
aliam vocem Auctor legiſſe. Illud autem (quod inter verba He-
rem. interſerit: Et ſol media die tenebrificauit; ita enim legi-
mus ex MS. pro: tenebrificauit) reperitur Amos 8. Quamquam
obiter etiam hoc citauerit ſupra cap. 10. ſicuti & B. Cypr. lib. diſſo
cap. 23. Legimus etiam ex MS. conformiter iſſis fontibus: duō
mala fecit, pro: malè. De illa autem lectione: qui non pote-
rant continere aquam, vide Adnot. noſtras in B. Cypr. libr.
1. adu. Iudæos cap. 3.

154. Remittetis enim nomen veſtrum, &c.] Remitte-
tis uſurpat pro: Dimittetis, ſeu derelinquetis; quia Græcè eſt:
καταλείψετε. Legit etiam: in terris; pro eo quod eſt: ἐπὶ τῆς
γῆς, id eſt, in terra.

155. & lignum merſum eſt.] Paraphraſticōs, hoc addidit Au-
tor; ex eo quod habeatur ſupernatauit ferrum; alioquin apud
70. & Hebræos legitur, ſicut, & illud: quod receperunt
filij Prophetarum, quum ſolum vnius ex illis fiat mentio.

156. Sed quoniam hæc fuerant ſacramenta, &c.] Simi-
liter hanc ſcripturam pauciſſ. interpretatur B. Cypr. & ipſe infra
T. 2. Tertull. lib. de patientia.

157. Natiuitatem autem eius quis enarrabit?] Non dubium quin ita legendum sit iuxta editiones Iſaie omnes, non autem: enarravit, maxime quum illud etiam legat B. Cypr. lib. 2. adu. Iud. cap. 15. & infra lib. 3. adu. Marc. Tertull.

158. secundum Prophetiam Oſee.] Iſtud e contrario contra omnium codicum fidem legimus, pro: Iſaie, propter vocis similitudinem, quia non apud Iſaiam, sed apud Oſee prophetam inuenitur.

159. Igitur quoniam contendunt, &c.] Sequentia etiam descripsit infra lib. 3. adu. Marc. paucis interpositis, ex quo legimus: Christum eorum, & paulopost num. 160. dilucidata per Christum veritate, pro: dilucidata pectora per Christi eritatem.

160. adorandis vanis & noctuis.] Ex eodem castigauimus: adorandis; pro: adorare, & ex edit. 70. noctuis, pro: nociuis; quod corruptis. legebatur mutato i. in i. nam & Græcè est: νυκτοπιον, quod vespertilioes significat, quas Aetor noctuas nuncupat, quasi nocturnas, eo quod Lucifuga nocte volitet, quemadmodum etiam B. Hieron. hunc locum interpretatur in Comment.

161. super vineam Sorech.] Sic castigauimus ex 2. MS. infra lib. 3. adu. Marc. pro: Soreth; nam & Hebraicè & Græcè illud legitur, pro quo B. Hieron. tranſtulit: vineam electam. Illa interim vox amplius significat, nempe vicem optimam, cuius vine non habent acinos. Castigauimus autem ex MS. charismatis prioribus, pro: charismatum roribus, & legimus: ex perseverantia, ac non multo post: Regionem, pro: Regionem; ac: derelicta est. Rursum: Sic & machææ conditionalis comminatio, &c. probauit Christum fuisse, pro: Sicut, &c. ex quo probamus machæam Christum fuisse. Denique, prædicarentur, pro: prædicarentur. Item: Et ubi tunc filia Sion.

CAP. XIII.

161. Discite nunc ex abundantia erroris vestri ducatum.] Id est, interprete Rhenano, quid vos in errorem inducat. Caput hoc autem hinc incipi debere patet ex sepe dicto lib. 3. adu. Marc. multo ante ea quæ prius allegauimus haud procul à principio, ubi iterum iſdem pene verbis idipsum repetit, ad quem locum præcipua quæque distulimus. Atqui inscribitur titulo, quem cum alijs ad

marginem reieciimus: DE SECUNDO ADVENTU CHRISTI, quippe qui ex illo errorem iudæorum conuincat, Imitatur B. Cypr. sepe dicto lib. 2. adu. Iud. cap. 10. 13. 26. 28. 29. & 30. Legimus autem inde: prænotasse, pro: prænotatos, & ex MS. os suum.

162. Nec aspectu quidem honestus.] Ita etiam ex MS. pro: Ne sunt autem verba Auctoris, quæ comprobant scripturam sequente: Annunciauimus enim de illo, sicut puerulus, &c. In qua siue legas: citra filios hominum, ut hic, siue: supra, ut paulopost, siue: circa: ut MS. lib. 3. adu. Marc. siue: præter, ut B. Cypr. lib. 2. adu. Iud. cap. 13. (ubi vide Adnot. nostras, nu. 62.) perinde est, omnia enim illa significat πᾶσι vox Græca. Legimus autem ex MS. hic & infra: De quo secundo aduentu idem Daniel, pro: eiusdem, eo quod præcessit: apud Danielelem.

163. Et homo est, & quis cognoscit illum?] Sic ex sepe dicto lib. infra, tum quod ita sit apud 70. tum quod similiter legat B. Cypr. lib. 2. adu. Iud. cap. 10. Qui eodem modo hunc locum interpretatur, sicuti Lact. etiam lib. 4. c. 13. Ambr. Instit. Virg. cap. 16. & Aug. lib. 3. contra Faustinos c. 11. Rursum autem castigauimus: Natiuitatem eius quis enarrabit? pro: enarravit. Item: verus summus sacerdos, pro: veriss. sacerdos, & Christus Iesus, pro: Christus ipſius; ac: sordidis indutus, pro: sordibus & rursum Dei summus sacerdos: pro: summi. Item non multo post: manifestis notatus insignibus, pro, notis.

164. quasi visceratione quadam.] Visceratio (ut ad marginem adnotauit Rhenanus) distributio erat carnis, quæ fieri solebat, vel in sollemni sacrificio, vel in funere excellentis alicuius.

165. & omni inhonestate.] Inhonestatem (inquit tum hic, tum infra lib. 3. adu. Marc. Rhen.) accipit pro deformitate, sicuti paulo prius honestus pro formoso. Supra autem lib. ad Scapulam quum dixit: quanti honesti viri, honoratos viros intelligi ibidem ibi adnotauit. Suppleuimus verò ex MS. Christum suum, & legimus postea: nullo modo euenissent, pro: venissent; & omittimus: quod, superfluum, secuti ipsam Auctorem supra sub finem cap. 11. ad quod alludit hic: sicuti iam prælocuti sumus.

FINIS TOMI PRIMI OPERVM Q. SEPTIMI.
Florentis Tertulliani Carthaginensis.